

Helmonds Heem

Heemkundekring
Helmond
Peelland

**EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND**

**Uitgave van Heemkundekring
Helmond - Peelland**

Opgericht 24 mei 1948

3-Maandelijks tijdschrift

Abonnementen:

**M. van Alphen
Jonkvrouwe Van der
Brugghenstraat 29
5708 CA Helmond
Tel. 04920 - 3 80 93**

Redactie:

**Jeroen v.d. Heijden
Gabriël van Neerven
Sanne Vonk**

Redactieadres:

**Basstraat 48
5702 SH Helmond
Tel. 04920 - 5 18 47**

Druk: Erwin Vane

Kringlidmaatschap

incl. abonnement:

f 35,- per jaar.

**Abonnement zonder
lidmaatschap:**

f 30,- per jaar.

Penningmeester:

**M. Wijnhof
Van Deutekomplein 80
5706 TJ Helmond
Postgiro 26 410 99**

HELMONDS HEEM

1994 nummer 4

twintigste jaargang

Redactioneel 285

Leven naast de dood;
*enkele aspecten van de bewoning van het Mierlo-Houtse
dekzandplateau gedurende de ijzer- en romeinse tijd*
Adrie Tol 287

Ons kent ons in de Veestraat
Jeroen van der Heijden en Sanne Vonk 319

Jaar-inhoud 1994 361

DE REDACTIE is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich wel het recht voor stukken in te korten of aan te passen. Kopij bij voorkeur aanleveren op floppydisk in Ascii-formaat, zonder opmaakcodes, voet- of eindnoten. De illustraties zijn -tenzij anders vermeld- met welwillende toestemming afkomstig uit de collectie van de gemeentelijke archiefdienst Helmond.

REDACTIONEEL

Dit nummer van Helmonds Heem completeert de jaargang 1994. In de volgende pagina's vindt u twee artikelen. Om te beginnen geeft Adri Tol een samenvatting en interpretatie van de opgravingen die in 1992 en 1993 in Ashorst gedaan zijn. Adri Tol studeerde af op dit onderzoek. De illustraties bij dit artikel zijn door de auteur aangeleverd.

De tweede helft van dit Helmonds Heem is gewijd aan de Veestraat. Aanleiding is een gedicht dat Ben Janssen uit Eindhoven rond 1980 opgetekend heeft. Het geeft de namen van een groot aantal bewoners van de Veestraat kort voor de eeuwwisseling. Redactieleden Jeroen van der Heijden en Sanne Vonk hebben een onderzoek gedaan waarbij de namen van de meeste bewoners anno 1870 getraceerd zijn.

Dit is een van de voorbeelden van onderzoek waar leden van de Heemkundekring mee bezig zijn. In vervolg op een eerder artikel wordt op dit moment gewerkt aan een soortgelijk onderzoek van de Zuid-Koninginnewal. De resultaten daarvan kunt u te zijner tijd in dit blad terug vinden.

Hetgeen de redactie er weer eens toe brengt zich af te vragen waar de verslagen en resultaten blijven van de onderzoeken waar de leden van de Heemkundekring (en anderen!) blijkens hun regelmatig archiefbezoek mee bezig zijn. Het Helmonds Heem biedt aan iedereen een platform om de resultaten van onderzoek voor een breed publiek beschikbaar te stellen.

In afwachting daarvan besluit dit nummer met de traditionele inhoudsopgave van deze jaargang. Het volgende nummer van Helmonds Heem zal -opnieuw- gewijd zijn aan het herdenken van het einde van de Tweede Wereldoorlog. Tot die tijd wensen wij u veel leesplezier.

De redactie

LEVEN NAAST DE DOOD

Enkele aspecten van de bewoning van het Mierlo-Houtse dekzandplateau gedurende de ijzer- en romeinse tijd

Door Adrie Tol

Voor het uitbreidingsplan Ashorst van de gemeente Helmond zijn ten zuiden van de dorpskern van Mierlo-Hout enkele oude akkergronden bebouwd. Eén daarvan is het akkercomplex de Snippenscheut. Tijdens het bouwrijp maken van dit terrein ontdekten leden van de archeologische Vereniging Helmont in april 1992 een aantal cirkelvormige greppelstructuren. Deze duiden op de aanwezigheid van een prehistorisch grafveld. Door snelle actie van de Helmondse stadsarcheoloog N. Arts kon tijdig een opgraving begonnen worden. Het onderzoek is uitgevoerd door het Instituut voor Pré- en Protohistorische Archeologie (IPP) van de Universiteit van Amsterdam en de stadsarcheoloog, daarbij geholpen door leden van de Vereniging Helmont.

Het akkercomplex is onderzocht tussen 6 mei en 8 augustus 1992 en tussen 8 maart en 24 mei 1993. Getracht is de begraafplaats zo compleet mogelijk bloot te leggen en tevens greep te krijgen op de bijbehorende bewoning. In totaal is een gebied van ruim drie hectaren opgegraven. Hierbij is het volgende blootgelegd:

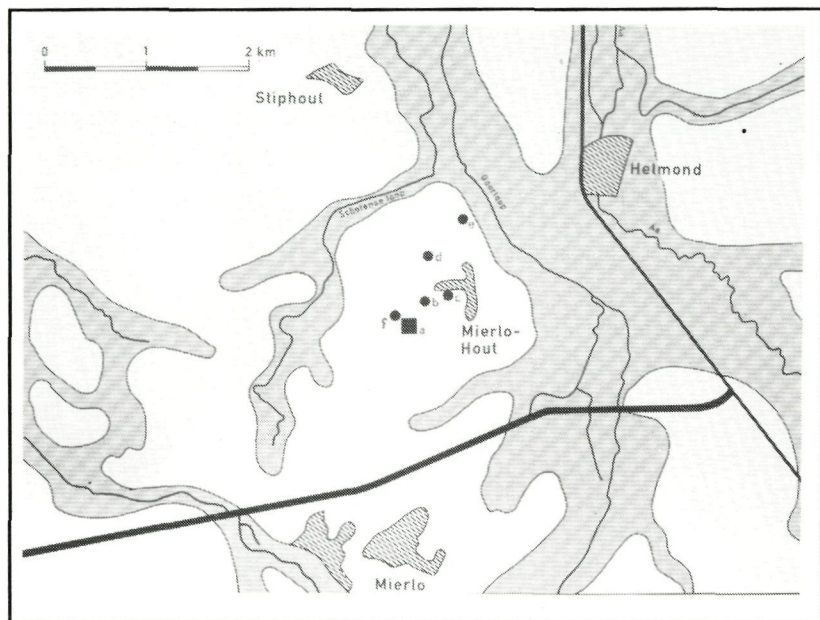
- a. de resten van een grafheuvel uit de midden bronstijd, circa 1500 voor Christus;
- b. een urnenveld uit de vroege en het begin van de midden ijzertijd, circa 725 - 400 voor Christus;
- c. een inheems grafveld uit de late ijzertijd en romeinse tijd uit ongeveer 50 voor Christus tot 225 na Christus en
- d. drie clusters met nederzettingssporen uit de ijzertijd en romeinse tijd vlak ten noordwesten en noordoosten van beide grafvelden.

Tijdens de opgravingen zijn geen aanwijzingen gevonden voor bewoning in de vroege middeleeuwen. Pas in de twaalfde of dertiende eeuw blijkt het terrein opnieuw te zijn ontgonnen. De vele toen nog zichtbare grafheuvels zijn geëgaliseerd en het bovenste deel van de bodem is omgespit. Door eeuwen bemesting met heideplaggen en stalmest, ontstond een dikke akkerlaag of esdek, die als een beschermende deken over de archeologische sporen lag. In meer recente tijden zijn stukken van de zandrug ontgrond, waardoor delen van de 'dodenakkers' zijn vernield.

Dit artikel is een samenvatting van mijn doctoraalscriptie, waarin ik -aan de hand van genoemde opgravingen- enkele aspecten van de bewoningsgeschiedenis van het Mierlo-Houtse dekzandplateau behandel. Hierbij ligt de nadruk op de ijzertijd en de romeinse tijd. In paragraaf twee geef ik een reconstructie van het toenmalige landschap. Aan de geïsoleerde grafheuvel uit de midden bronstijd wordt beknopt aandacht besteed in paragraaf drie. In paragraaf vier behandel ik het urnenveld uit de vroege en het begin van de midden ijzertijd. Het vijfde paragraaf gaat over de bij het urnenveld behorende 'levende' gemeenschap. Aandachtspunten zijn daar de nederzettingen, de bestaanswijze en de sociale structuur. Vervolgens geef ik een beschrijving van het inheemse grafveld uit de late ijzertijd en romeinse tijd (paragraaf 6). Paragraaf zeven gaat over de bij het jongste grafveld behorende 'levende' gemeenschap; aandachtspunten zijn hier de nederzettingen en de sociale structuur. Tenslotte krijgen we enig inzicht in hoe de inheemse boeren in de romeinse tijd aankeken tegen het urnenveld uit de ijzertijd (paragraaf 8).

Het landschap tussen de Schotense loop en de Goorloop

Het decor waartegen de bewoning zich afspeelde was het landschap rond de Snippenscheut. De negentiende-eeuwse topografische kaarten zijn een belangrijk hulpmiddel, omdat hierop nog veel van de oorspronkelijke indeling van het landschap is te zien (afbeelding 1).

► 1. Ligging van het grafveld (a) en de mogelijk bijbehorende nederzettingen (b - f) te Mierlo-Hout. Gerasterd: natte beekdalen; gearceerd: 19e eeuwse bewoning.

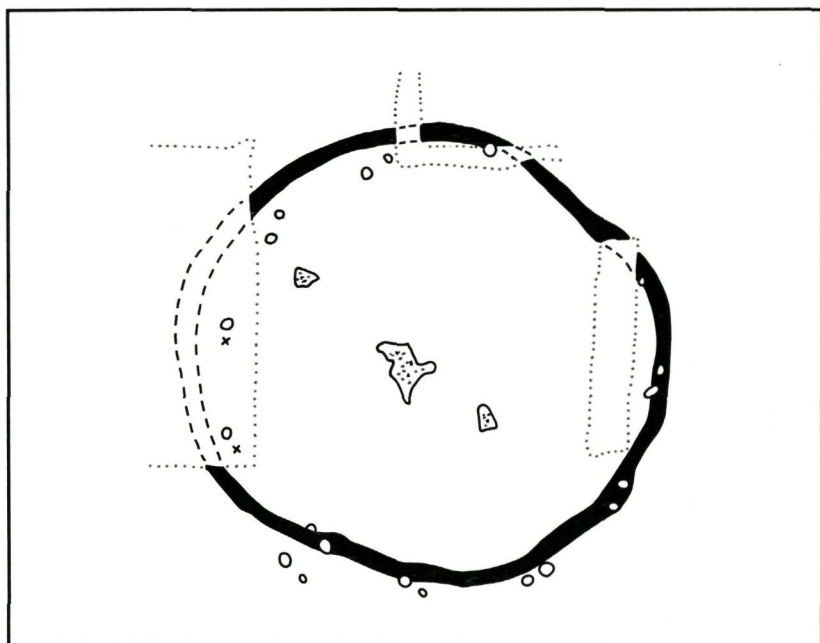
Allereerst zien we de waterlopen die de afwatering verzorgen: in het noorden en westen de Schotense loop en in het oosten de Goorloop met haar zijtakken. Deze beide waterlopen liggen in brede, natte beekdalen, die in de ijzer- en romeinse tijd met een dicht broekbos van elzen en wilgen bedekt waren. Zij waren niet voor bewoning geschikt. De beekdalen omsluiten een hoger gelegen, licht geaccidenteerd dekzandplateau van circa twee bij twee kilometer. Op de hogere delen daarvan hebben in het verleden de nederzettingen en de akkers gelegen. De lagere, vochtige delen deden hooguit dienst als weidegebied. De begraafplaatsen en de aangrenzende nederzettingen liggen vrij centraal op dit plateau, op een 750 meter lange en maximaal 550 meter brede zandrug die wordt omgeven door een lager gelegen zone van natte gronden.

Een geïsoleerde grafheuvel uit de midden bronstijd

Het oudste aangetroffen grafmonument bestaat uit de resten van een grafheuvel uit de midden-bronstijd. De heuvel zelf is geëgaliseerd in de middeleeuwen. In meer recente tijden zijn delen van de heuvelzool vergraven. Wat resteert zijn delen van de rand, bestaande uit een greppel en paalkuilen van een paalkrans. Het monument heeft twee fasen gekend: het oudste graf is afgedekt met een heuvel omgeven door een ronde greppel met een diameter van twaalf meter. Bij een latere begraving is een krans van paarsgewijs gestelde palen geplaatst (fig. 2). Van de eigenlijke graven is echter niets meer aangetroffen, alhoewel enkele onregelmatige houtskoolvlekken hiervan mogelijk de resten kunnen zijn.

Grafheuvels met een paalkrans van 'dubbelposten' komen alleen voor in de Kempen en dateren uit het begin van de midden-bronstijd (rond 1500 voor Christus). Begraafplaatsen lagen in deze periode vlak in de buurt van de nederzetting. De aanwezigheid op de Snippenscheut van een midden-bronstijd-grafheuvel wijst dus op gelijktijdige bewoning in de directe omgeving. Hiervan zijn echter geen sporen aangetroffen.

Begraafplaatsen uit de midden-bronstijd bestaan meestal uit enkele verspreide heuvels. Dit komt omdat elke keer als een nederzetting werd verplaatst -hetgeen elke generatie wel een keer voorkwam- op de nieuwe locatie ook een nieuwe begraafplaats werd opgericht. Bovendien werd niet over het graf van ieder overleden individu een heuvel opgeworpen maar bleef dit vermoedelijk beperkt tot de graven van familiehoofden. Verwanten begroef men later in dezelfde heuvel of in de directe omgeving daarvan. Omvangrijke begraafplaatsen konden zo niet ontstaan.

► 2. Plattegrond van een grafheuvel uit de midden bronstijd met een kringgreppel en een paalkrans. In het centrum bevinden zich enkele houtschoolplekken.

Een begraafplaats uit de vroege en het begin van de midden-ijzertijd

Ongeveer acht eeuwen na de oprichting van bovengenoemde grafheuvel werd het terrein opnieuw als begraafplaats in gebruik genomen. Het grafveld dat we hebben aangetroffen dateert uit de vroege en het begin van de midden-ijzertijd (circa 725 - 400 voor Christus) en past geheel in de traditie van de zuid-nederlandse urnenvelden. Gedurende de 'urnenveldenperiode' (1100 - 400 voor Christus) was het traditie om de doden steeds op dezelfde locatie te begraven. In tegenstelling tot tijdens de midden-bronstijd had nu vrijwel elk individu recht op een eigen grafmonument. Doordat deze manier van begraven eeuwenlang stand hield, ontstonden grote grafvelden.

Het grafritueel zag er in grote lijnen als volgt uit: de dode werd op een brandstapel verbrand, waarna de gecremeerde beenderen werden verzameld, die vervolgens in een kuil werden begraven. Vooral in het eerste deel van de urnenvelden-periode werden de crematies veelal in urnen bijgezet, hetgeen dit type grafvelden de naam 'urnenvelden' heeft bezorgd. Het komt echter regelmatig voor dat de crematieresten in een doek van organisch materiaal of zonder enig omhulsel in de grafkuil zijn gedeponneerd. Over de grafkuil werd in de regel een lage heuvel opgeworpen, die omgeven was met een greppel. Soms was de heuvel eveneens afgebakend door een krans van palen.

Het urnenveld van Mierlo-Hout (afbeelding 3) heeft met een lengte van minstens 285 meter en een maximale breedte van 110 meter een omvang van 1,75 ha. Hiervan is in latere tijden veertig procent vernield. In het onaangetaste deel zijn de resten van 165 graven en grafmonumenten blootgelegd. De werkelijke omvang van het urnenveld zal naar schatting 275 graven zijn geweest. De blootgelegde graven en grafstructuren waren herkenbaar aan de donker gekleurde vulling van de greppels, die rond de oorspronkelijk aanwezige heuvels hebben gelegen (fig. 4) en soms aan de ingravingen van de crematies.

- *Afbeelding 3 op pagina 293:* Overzicht van de begraafplaats uit de vroege en het begin van de midden ijzertijd: 1 greppelstructuur met crematiegraf; 2 greppelstructuur, deels gereconstrueerd; 3 gebouw uit de ijzertijd; 4 gereconstrueerde grens van het grafveld; 5 grens ontzanding; 6 niet opgegraven terrein; 7 laagte (vochtige bodem)

Afbeelding 3

	Aantal	w.v. met crematies
kringgreppels	127	26
paalkransheuvel	1	-
langbedden	13	4
vierhoekige greppelstructuren	10	4
crematies in greppels	2	2
losse crematiegraven	12	12
totaal	165	48

Tabel 1. Overzicht van de begraafplaats uit de vroege en het begin van de midden-ijzertijd zoals opgegraven in Ashorst.

De volgende zes typen grafmonumenten kunnen worden onderscheiden (tabel 1):

- Het meest talrijk zijn de ronde heuvels omgeven door een kringgreppel. Het gros heeft een diameter van 1,75 tot 8,5 meter; twee kringgreppels zijn veel groter en meten respectievelijk tien en 16,8 meter.

De kringgreppels hebben vrijwel alle een onderbreking in het zuidoosten. Dit is karakteristiek voor de vroege en midden-ijzertijd. Bij enkele ronde heuvels heeft buiten de kringgreppel nog een krans van palen gestaan.

- Eén heuvel is alleen omgeven geweest door een krans van palen met een diameter van 10,75 meter.

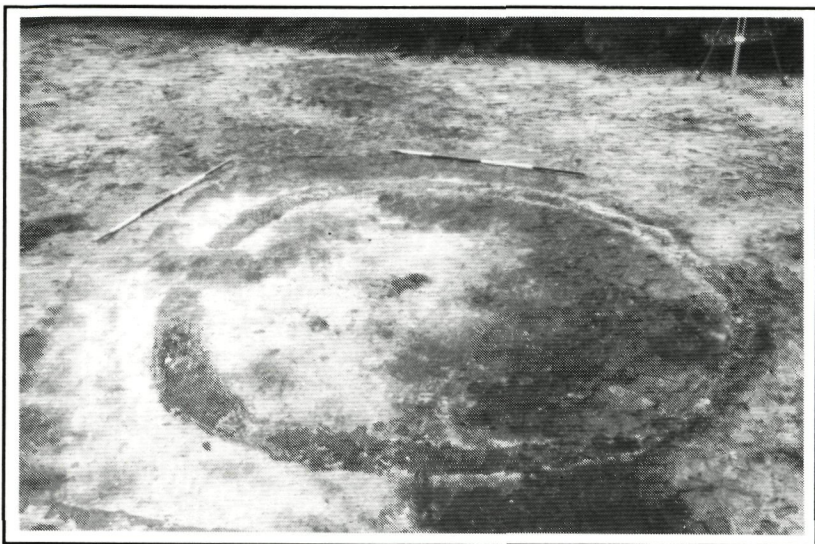
- Een derde type monumenten vormen de zogenaamde langbedden. Hierbij gaat het om langwerpige heuvels, die aan de lange zijden geflankeerd zijn door greppels; de korte zijden zijn op enkele uitzonderingen na open gelaten. De lengte van de langbedden varieert van 4,75 tot 20 meter. Eén exemplaar is waarschijnlijk langer geweest, namelijk 33 meter. Een langbed met een afwijkende vorm ligt in het noordoostelijk uiteinde van het grafveld. Het gaat om een bootvormige greppel met een lengte van 19 meter.

- Heuvels met vierkante greppels zijn eveneens goed vertegenwoordigd in Mierlo-Hout. De zijden variëren van 4,75 tot 6,75 meter en alle hebben een onderbreking in de zuidoostelijke hoek of zijde. Vierkante grafstructuren worden in zuid-Nederland gedateerd in het begin van de midden-ijzertijd, de vijfde eeuw voor Christus. Zij behoren tot de jongste fase van het urnenveld.

- De resten van twee crematies zijn in greppels van andere grafmonumenten ingegraven.

- Tot slot zijn twaalf 'losse' crematiebegravingen gevonden, dus zonder omgreppeling.

Uit de 165 graven of grafstructuren zijn achtenveertig crematies geborgen. Meestal resteert ons slechts een kleine hoeveelheid crematieresten omdat het bovenste deel van de graven in de middeleeuwen is verploegd. In twee gevallen gaat het om urngraven.

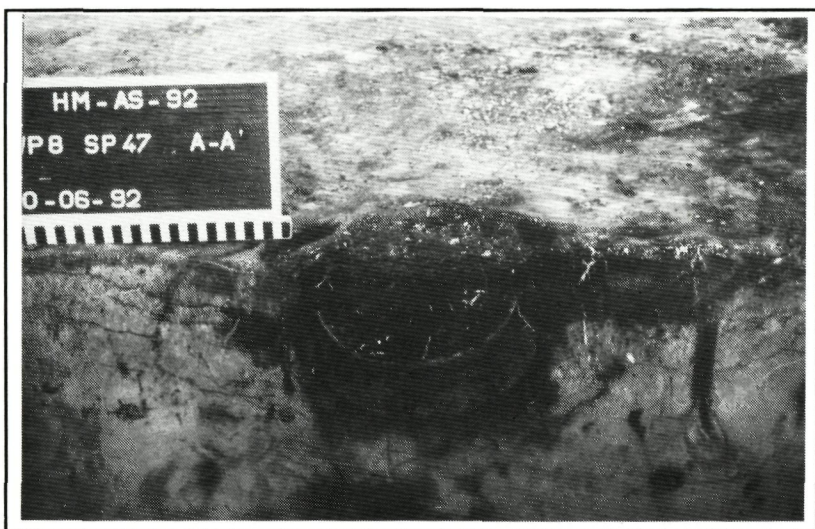

► 4. Een kringgreppel van een grafheuvel uit de vroege ijzertijd.

Eén van deze urnen bevatte de crematieresten van een volwassen man van tussen de twintig en dertig jaar oud (fig. 5 en 6). Opvallend is het ontbreken van fragmenten van de beide benen tussen de crematieresten. Bij alle andere graven lijken de verzamelde crematieresten destijds in een doek van organisch materiaal te zijn begraven of zelfs zonder enig omhulsel.

De graven zijn extreem arm aan bijgiften. De enige grafvondsten zijn twee complete bijpotjes, wat op de brandstapel verbrande aardewerk scherven en enkele ijzerfragmenten en druppels brons. Deze schaarste aan grafgiften is een algemene karakteristiek van de urnenvelden in zuid-Nederland.

Op basis van de grafmonumenten, de manier van bijzetten en het geringe aantal grafgiften dat gevonden is, kan geconcludeerd worden dat het grafveld gebruikt is in de vroege en het begin van de midden-ijzertijd, grofweg van 725 tot 400 voor Christus. De cluster in het noordoosten met de vierkante greppelstructuren vormt de jongste fase van het grafveld. Het zuidelijk deel verte-

► 5. Doorsnede van een grafkuil met urn uit de vroege ijzertijd.

genwoordigt de oudste fase. Hier liggen monumenten die zonder twijfel uit de vroege-ijzertijd dateren: de gesloten kringgreppels, de kringgreppels met paalkrans en de urngraven. Het grafveld lijkt zich dus vanuit het zuiden in noordelijke en noordoostelijke richting te hebben uitgebreid.

In het oostelijke deel van de oudste zone is het merendeel van de grootste monumenten is gesitueerd: het langbed met een lengte van waarschijnlijk 33 meter, de kringgreppel met een diameter van tien meter en omgeven door een paalkrans, de paalkransheuvel met een diameter van 10,75 meter en de kringgreppel met een diameter van 16,8 meter.

Oorspronkelijk waren deze grotere grafmonumenten omgeven door dicht opeen gepakte, kleinere kringgreppels. Dit maakt het waarschijnlijk dat de grootste grafmonumenten het eerst zijn aangelegd en dus de oudste monumenten van het grafveld zijn.

Ook in het urnenveld van Someren (Waterdael) lijken de graven met een monumentale omvang de oudste te zijn. Het grafveld van Beegden (Limburg), dat slechts kort in gebruik is geweest en

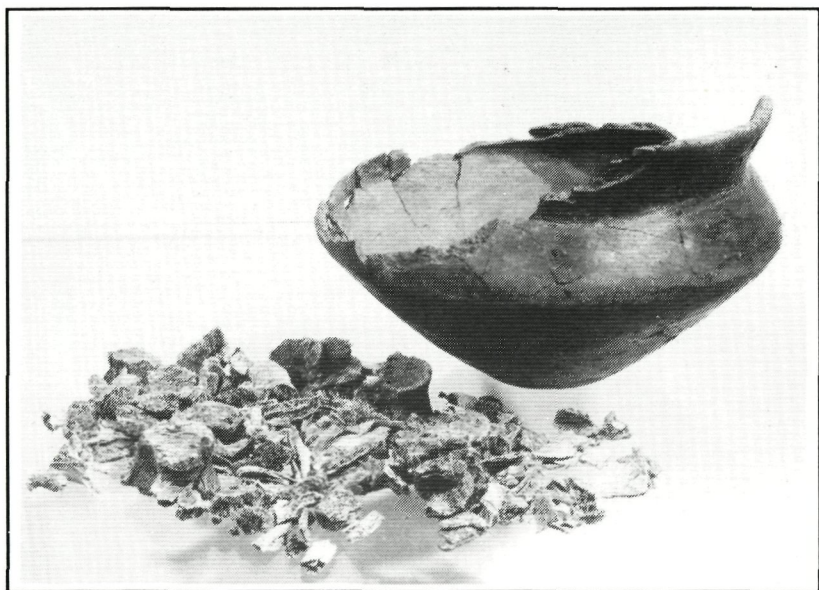
beschouwd mag worden als de beginfase van een urnenveld, bestaat voor het grootste deel uit grote grafmonumenten. Het lijkt in zuid-Nederland zodoende meer voor te komen dat urnenvelden beginnen met enkele grote, monumentale graven. Op de vraag waarom men zich bij de aanleg van de eerste grafmonumenten zulke grote inspanningen getrooste, kom ik in de volgende paragraaf terug.

De 'levende' gemeenschap in de vroege en midden-ijzertijd

Door onderzoek in Drenthe en zuid-Nederland hebben we een globaal beeld van de bestaanswijze en het nederzettingssysteem tijdens de ijzertijd op de nederlandse zandgronden. De mensen leefden in vrij autonome boerengemeenschappen, niet groter dan enkele families. Naast het houden van vee bebouwde deze ijzertijd-families akkers, die in stukken ontgonnen bos waren aangelegd. Deze akkers waren echter snel uitgeput zodat zij genoodzaakt waren om regelmatig nieuwe akkers aan te leggen.

De nederzettingen lagen in de buurt van de akkergronden en bestonden uit één tot drie boerderijen, elk bewoond door één familie. De boerderijen waren zo geheten woonstal-boerderijen, waarin mens en dier onder één dak leefden. Om de vijftientig tot dertig jaar moesten deze boerderijen worden vervangen. Meestal herbouwden de bewoners hun nederzetting in de buurt van de op dat moment in gebruik zijnde akkers. Zo ontstaat voor de ijzertijd een beeld van 'zwervende' nederzettingen en akkers rond een vast grafveld. De afstand tussen grafveld en bijbehorende nederzettingen kon variëren van enkele tientallen tot meerdere honderden meters.

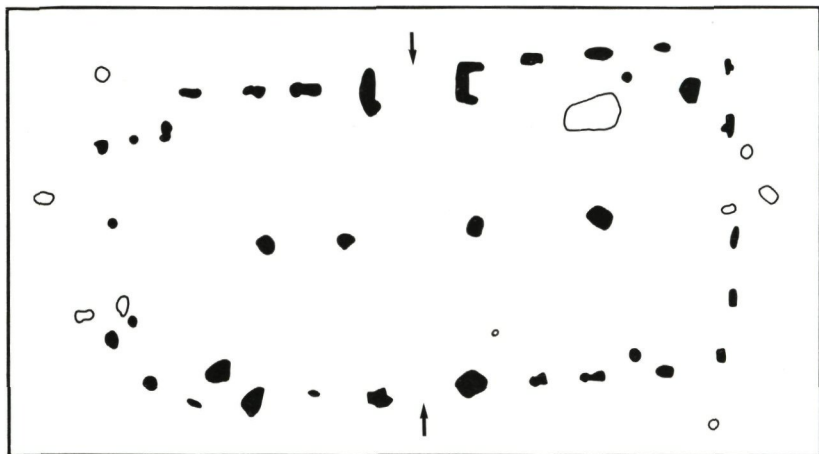
Omdat de omvang van het urnenveld van Mierlo-Hout goed bekend is, kunnen we een schatting maken van de grootte van de bijbehorende gemeenschap en zo van het aantal nederzettingen dat rond het grafveld heeft gelegen. Het urnenveld is ongeveer 325 jaar in gebruik geweest en heeft een omvang bereikt van ongeveer 275 graven. Gaan we uit van een gemiddelde leeftijd van vijftientig tot dertig jaar, dan is de bijbehorende 'levende' gemeen-

► 6. Urn met crematieresten van fig. 5. (Foto T. Welten)

schap gemiddeld 23 tot 28 personen groot geweest, ofwel vier tot vijf families van circa zes personen. Dit betekent dat rond het urnenveld gelijktijdig steeds vier tot vijf boerderijen hebben gelegen, gegroepeerd in twee tot drie nederzettingen.

De opgravingen van 1992 en 1993 op de Snippenscheut hebben drie locaties met bewoningssporen uit de ijzertijd opgeleverd. Bovendien is reeds in 1990 door de Vereniging Helmont in de omgeving een huisplattegrond uit de vroege ijzertijd opgegraven. Dat betekent dat thans rond dit urnenveld vier locaties met nederzettingssporen bekend zijn, die mogelijk gelijktijdig met dit grafveld in gebruik zijn geweest (fig. 1 b, c, d en f, tabel 4). Op iedere locatie hebben dus één tot drie families voor een periode van ongeveer vijfentwintig jaar gewoond. De nederzettingssporen bestaan uit verkleuringen van kuilen waarin oorspronkelijk palen hebben gestaan. Deze palen maakten deel uit van de constructies van gebouwen.

► 7. Huisplattegrond uit de midden of late ijzertijd van locatie b. De ingangen zijn aangegeven met pijlen.

Op **locatie b** zijn de resten opgetekend van twee boerderijen en éénendertig bijgebouwtjes (zo geheten spiekers) uit de midden of late ijzertijd (fig. 2, rechtsboven). Onduidelijk is of de boerderijen gelijktijdig bewoond waren of elkaar opvolgen in tijd.

De boerderijen waren identiek. Zij hadden een geraamte van houten palen en wanden van vlechtwerk, aangesmeerd met leem; het dak was van riet of stro (fig. 7). Hun lengte bedroeg respectievelijk 17 en 14,5 meter. De ingangen bevonden zich tegenover elkaar in het midden van de lange zijden. Deze ingangspartij verdeelde de huizen in een woondeel en een staldeel voor het vee. In de spiekers werd vermoedelijk graan opgeslagen.

In Eindhoven is door de Stichting Prehistorisch Huis Eindhoven een reconstructie op ware grootte gemaakt van een boerderij uit de midden-ijzertijd. (Zie figuur 8).

Bij **locatie c** zijn de sporen niet compleet onderzocht. Gevonden zijn de resten van zes spiekers en waarschijnlijk het westelijke deel van een boerderij. Enkele scherven uit de paalkuilen van een spieker en het hoofdgebouw zijn niet nader te dateren dan 'ijzertijd'.

Locatie d bevindt zich zeshonderd meter ten noorden van het grafveld en is in 1990 opgegraven door de Vereniging Helmont. De opgraving leverde een huisplattegrond op uit de vroege ijzertijd met een lengte van twaalf meter (fig. 9). Ook hier zit de ingang in het midden van de lange gevel. Waarschijnlijk had het westelijke deel een woonfunctie en het oostelijke een stalfunctie. Grenzend aan de oostzijde lag een U-vormige greppel met resten van horizontaal geplaatste planken, ondersteund door verticaal ingeslagen paaltjes. Wellicht diende deze (onoverdekte) aanbouw eveneens voor de stalling van vee. Direct ten noorden van de boerderij lag nog een graanschuurtje.

Bewoningssporen uit de vroege ijzertijd en de Romeinse tijd zijn tachtig meter ten noordwesten van het grafveld aangetroffen bij **locatie f**. Daar is de rand van een nederzettingsterrein bloot gelegd. Uit de vroege ijzertijd dateren een bijgebouw en een waterput. De put is aangelegd in een natuurlijke laagte en had een

► 8. Reconstructie van een huis met erf uit de midden ijzertijd te Eindhoven. (Foto Stichting Prehistorisch Huis, Eindhoven)

beschoeiing van vlechtwerk. Na het dicht raken van de put is in de depressie een laag stuifzand afgezet, die op enkele plaatsen nog zichtbaar was. Vervolgens is het terrein als akker in gebruik genomen. Onder de akker waren in de resten van de stuiflaag nog enkele ploegkrassen te zien.

In de romeinse tijd is op de buiten gebruik geraakte akker een nederzetting gebouwd. De sporen van deze nederzetting zullen in paragraaf zeven behandeld worden. Van vier bijgebouwtjes is de datering onzeker.

	huisplattegronden	bijgebouwen	datering
locatie b	2	31	midden/late ijzertijd
locatie c	1?	6	ijzertijd
locatie d	1	1	vroege ijzertijd
locatie e	2	2	romeinse tijd
locatie f	1	5	vroege ijzertijd/ romeinse tijd

Tabel 2: Overzicht van de opgegraven nederzettingssporen uit de ijzertijd en de romeinse tijd.

Een belangrijke vraag die we ons kunnen stellen is: hoe was de lokale gemeenschap te Mierlo-Hout sociaal georganiseerd? Waren er bijvoorbeeld verschillen in aanzien en rijkdom? Allereerst kunnen we kijken wat de nederzettingssresten ons hierover zeggen. De eerder geschetste ideeën die we hebben over het nederzettingssysteem op de zuid-nederlandse zandgronden -mobiele nederzettingen die nauwelijks in omvang verschillen- geven geen aanleiding om te

veronderstellen dat binnen en tussen de lokale gemeenschappen grote verschillen in status hebben bestaan.

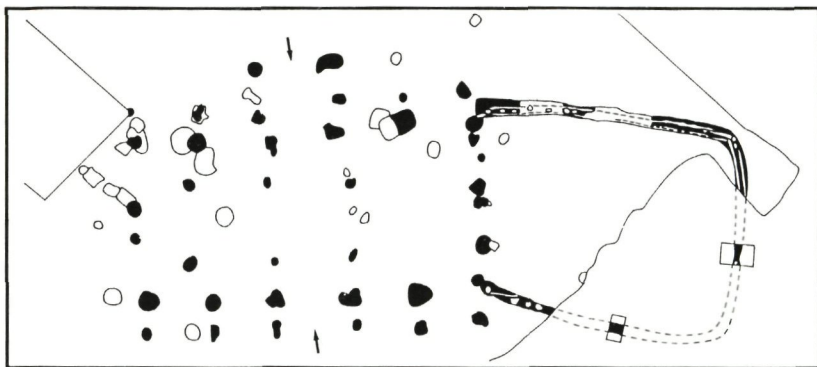
Een tweede aanknopingspunt is het grafveld. Vaak wordt verondersteld dat de wijze waarop een dode begraven is onder meer verband houdt met de sociale positie die deze tijdens zijn of haar leven binnen de groep bezat. Wat dat betreft is de variatie die het Mierlo-Houtse urnenveld laat zien opmerkelijk: de overledenen werden onder ronde heuvels, langbedden en vierkante monumenten begraven. De urnenvelden van zuid-Nederland tonen echter alle deze zelfde karakteristieke variatie in grafmonumenten.

Deze variatie moet dan ook verband houden met verschillen die binnen lokale groepen hebben gespeeld. Onder meer kan dan gedacht worden aan verschillen in leeftijd, geslacht en persoonlijke vaardigheden van de doden. Ook kunnen verwantschapsrelaties een rol hebben gespeeld. We mogen immers aannemen dat een gemeenschap bestond uit aan elkaar verwante families.

Voor wat betreft leeftijd en geslacht is het fysisch-antropologisch onderzoek van de crematieresten belangrijk. Voor het Mierlo-Houtse grafveld kon mevrouw L. Smits van het IPP slechts van achttien crematies de leeftijd en/of het geslacht bepalen. Dat is te weinig om verbanden tussen de variatie in grafvormen en leeftijd of geslacht van de doden te kunnen achterhalen.

Grote verschillen in rijkdom en status lijken binnen de Mierlo-Houtse gemeenschap niet bestaan te hebben. Net als veel andere zuid-nederlandse urnenvelden wordt ons grafveld namelijk gekenmerkt door een 'armoedig' graffitueel, zonder uitgesproken rijke graven. In de urnenvelden lijken de nabestaanden vooral de eenheid van de gemeenschap naar voren te willen brengen. Want vrijwel alle leden -mannen, vrouwen en kinderen- werden bij elkaar op één plek begraven.

In op verwantschap gebaseerde samenlevingen kan het vereren van de voorouders een middel zijn om het saamhorigheidsgevoel te versterken. Het is mogelijk dat de meer monumentale graven een rol hebben gespeeld bij een dergelijke voorouderverering. Omdat

► 9. Huisplattegrond met (onoverdekte) uitbouw uit de vroege ijzertijd van locatie d. De ingangen zijn aangegeven met pijlen.

deze graven waarschijnlijk het eerst zijn aangelegd, kunnen zij de resten herbergen van de stichters van de nederzetting. Door latere generaties kunnen bij deze monumenten allerlei rituelen zijn uitgevoerd waarbij deze voorouders werden vereerd.

We moeten bij deze interpretatie van het Mierlo-Houtse grafveld wel bedenken dat een grafveld vooral iets zegt over het beeld dat de 'levende' gemeenschap van zichzelf had. De werkelijkheid kan anders zijn geweest en bovendien op andere manieren dan in het grafritueel tot uitdrukking zijn gebracht. We moeten dus voorzichtig zijn om al te scherpe uitspraken te doen over de sociale structuur. Echter, de gegevens die ons ter beschikking staan, wijzen er vooralsnog op dat de Mierlo-Houtse boerengemeenschap gekarakteriseerd kan worden als vrij egalitair.

Een inheems grafveld uit de late ijzertijd en romeinse tijd

Het urnenveld raakte rond vierhonderd voor Christus buiten gebruik. Enkele eeuwen later (rond vijftig voor Christus) gaat een lokale gemeenschap van boeren dezelfde plek opnieuw als grafveld benutten. De begraafplaats blijft tot in de derde eeuw na Christus in gebruik, tot ongeveer het jaar 225. Over het grafritueel in de

late ijzertijd en romeinse tijd is nog maar weinig bekend; de opgravingen op de Snippenscheut hebben wat dat betreft veel nieuwe informatie opgeleverd.

De inheemse begraafplaats is 215 meter lang en maximaal 140 meter breed en beslaat daarmee een oppervlakte van circa anderhalve hectare (fig. 10). Ongeveer één-derde deel is in latere tijden vernield. In het bewaard gebleven deel zijn 114 graven en grafmonumenten aangetroffen, zodat het grafveld naar schatting een omvang van minsten 185 graven moet hebben gehad. Het grafveld is voor het grootste deel aangelegd in het urnenveld dat toentertijd nog zichtbaar moet zijn geweest.

Evenals tijdens de urnenveldenperiode werden de doden gecremeerd. Bij een deel van de begravingen zijn de gecremeerde beenderen in een ondiepe kuil bijgezet; het grafveld heeft de resten van twintig van dergelijke crematiegraven opgeleverd. Bij een ander deel werden de resten van de brandstapel, inclusief de gecremeerde beenderen, afgedekt met zand. Van een grafkuil is dan geen sprake. Deze graven worden 'brandafvalgraven' genoemd.

Aan meer dan de helft van de overledenen zijn voorwerpen meegegeven, gemiddeld drie tot vier. Over het algemeen zijn deze giften met de dode op de brandstapel verbrand. Het vondstmateriaal ziet er dan ook onooglijk uit. Het gaat onder meer om scherven van kruiken, wrijfschalen, bekers, kommen en glaswerk, alsook enkele mantelspelden, een romeinse munt en een ijzeren schaar (afbeelding 11).

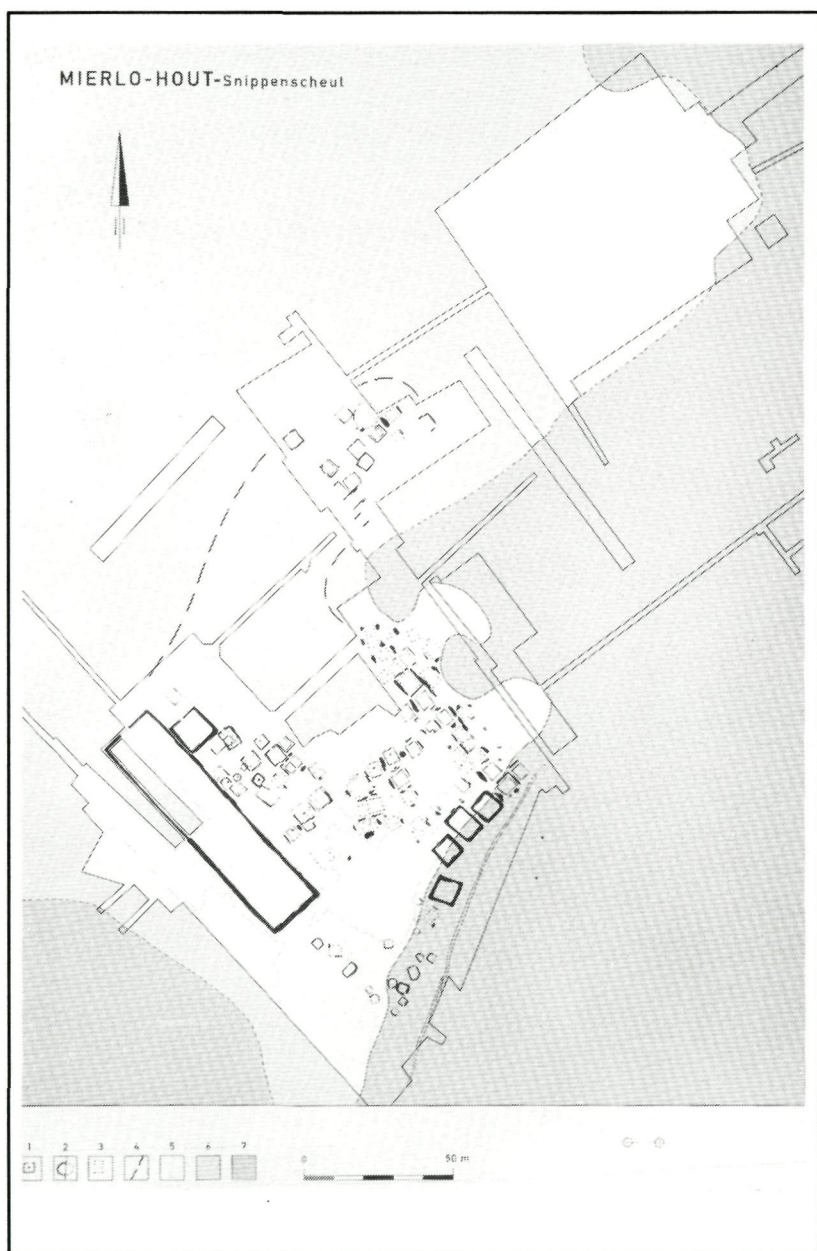
Waarschijnlijk waren veel van deze graven niet afgedekt met een heuvel maar slechts met een dunne laag zand. Wel zijn veel van de graven uit deze periode gemarkeerd door een rechthoekige tot vierkante greppel of enkele langwerpige kuilen. Daarbinnen bevinden zich nogal eens sporen van een rechthoekige tot vierkante paalstelling of standgreppel.

	aantal	met crematiegraven
A grote greppelomheining; cultusplaats?	1	-
B-D rechthoekige greppels zonder interne structuur	41	6
E idem met rechthoekige paalstelling	6	2
F idem met rechthoekige standgreppel	3	-
G groep kuilen met rechthoekige paalstelling	31	-
H idem met rechthoekige standgreppel	14	4
- idem met vernielde interne structuur	9	-
I kringgreppel	1	-
J losse crematiegraven	4	4
K crematiegraven in greppel of kuil	4	4
totaal	114	20

Tabel 3. Overzicht van het aantal grafmonumenten en graven in het inheems-romeinse grafveld.

In tabel drie is een overzicht gegeven van de verschillende typen grafmonumenten die zijn opgetekend. De grote variatie heeft deels een chronologische achtergrond. Op basis van het vondstmateriaal kunnen in het grafveld namelijk twee fasen worden onderscheiden: een oudste fase (van vijftig voor tot vijftig na Christus) en een jongere fase, van vijftig tot 225 na Christus. Beide perioden hebben hun eigen karakteristieke monumenten.

Tot de oudste fase van het inheems-romeinse grafveld behoren de grote rechthoekige greppelomheining (type A), de vier grote recht

Afbeelding 10

hoekige greppels (type B) en de tweeëntwintig kleine rechthoekige greppels (type C; fig. 12). Zij zijn alle gelegen aan de zuidwestelijke en zuidoostelijke rand van het grafveld. De vondsten uit deze fase bestaat vrijwel uitsluitend uit inheems materiaal.

De grote rechthoekige greppels (type B) zijn gesloten en hebben zijden die in lengte variëren van 8,5 tot 11,5 meter. De kleinere rechthoekige greppels hebben enigszins bolle zijden van 2,5 tot 5,75 meter en vaak een onderbreking in één van de hoeken.

Het meest in het oog springende monument is de grote rechthoekige greppelomheining van vijfentachtig bij eenentwintig meter (type A), gelegen in het westen van het grafveld. Aan de binnenzijde van de greppel, die tussen de tachtig en honderd centimeter diep is geweest, lag destijds waarschijnlijk een aarden wal. Deze is na verloop van tijd in de greppel gezakt. Over een afstand van honderddertig meter konden we de vulling van de greppel onderzoeken. Dit leverde echter nauwelijks vondsten op. Op het omgeprepelde terrein zijn geen graven uit deze periode aangetroffen.

De betekenis van dit monument is dan ook niet geheel duidelijk. Mogelijk is het verwant aan de rechthoekige greppelstructuren uit de late ijzertijd uit Wijshagen, Ursel, Kemzeke en Aalter in België, die door de opgravers voorzichtig als cultusplaatsen zijn geïnterpreteerd.

Al deze monumenten staan in een nauwe relatie met de dodencultus. Soms treffen we in het centrum een of twee graven aan, zoals in Wijshagen. Ook in Mierlo-Hout is een relatie met het dodenritueel te leggen. Daarop wijzen crematieresten op twee plaatsen in de vulling van de greppel en enkele gelijktijdige grafmonumenten, direct ten oosten van de grote omheining. Dat het echter niet simpelweg om een grafmonument gaat, bewijst het feit dat gedurende

► *Afbeelding 10 op pagina 307: Overzicht van het inheems-romeinse grafveld: 1 greppelstructuur met crematiegraf; 2 greppelstructuur, deels gereconstrueerd; 3 grafmonument bestaande uit rechthoekige paalstelling; 4 gereconstrueerde grens van het grafveld; 5 grens ontzanding; 6 niet opgegraven terrein; 7 laagte (vochtige bodem).*

► 11. Verbrande scherven van romeins aardewerk uit een grafkuil.

de gehele gebruiksduur van het grafveld deze omgreppelde ruimte onberoerd is gebleven, terwijl de aangrenzende monumenten bij de aanleg van jongere graven wel zijn doorgraven.

Blijkbaar heeft het omgreppelde terrein nog lange tijd betekenis gehad voor de lokale gemeenschap. De band met het dodenritueel, de uitzonderlijke omvang, het onberoerd blijven van het terrein en de vroege datering suggereren dat dit monument een rol speelde in een vooroudercultus.

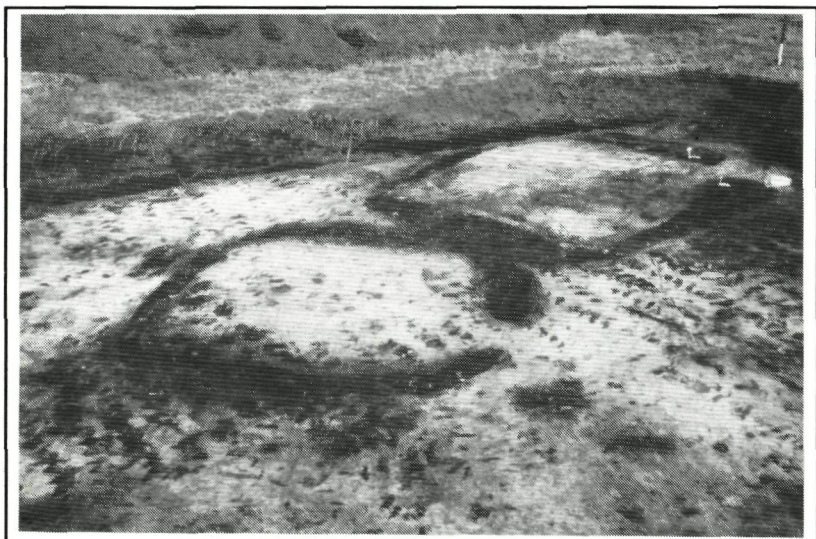
Vanaf de tweede helft van de eerste eeuw na Christus wordt op grote schaal romeins aardewerk in het grafritueel geïntroduceerd. Een deel van de doden blijft men begraven binnen vierkante en rechthoekige greppels. Alleen hebben deze greppels nu een onderbreking in de noordwestelijke zijde (type D; fig. 13a). Hun zijden variëren van 5,25 tot 5,75 meter. Eén exemplaar heeft zijden van elf meter.

Daarnaast komen de reeds genoemde grafmonumenten in zwang met een paalstelling of standgreppel rond het graf en een rand-

structuur van kuilen of een rechthoekige greppel (typen E, F, G en H; fig. 13 b - d). Deze grafmonumenten hebben een omvang van drie bij drie tot 4,75 bij 6,5 meter. In de standgreppels hebben wanden bestaan van planken, ondersteund door paaltjes. Wat we ons echter precies bij deze standgreppel- en paalstructuren moeten voorstellen is onbekend. Hebben op de graven bijvoorbeeld huisjes bestaan of was dit alleen een hoekige markering van palen of wanden?

De graven uit de jongste fase komen over vrijwel het gehele grafveld voor. Uit het vondstmateriaal blijkt dat de begraafplaats in de eerste helft van de derde eeuw na Christus buiten gebruik is geraakt.

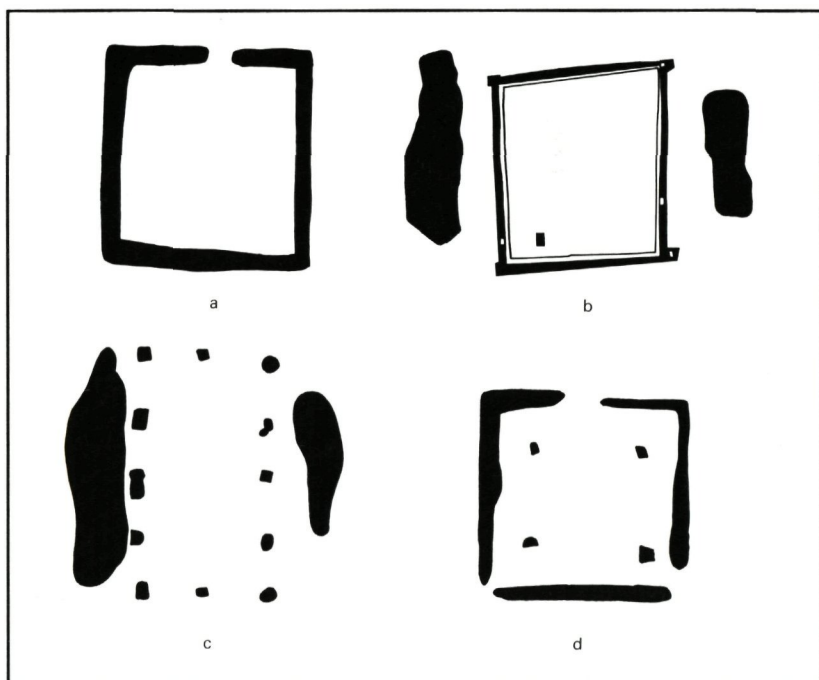
Naast de grafmonumenten die een vierkante tot rechthoekige basisvorm hebben, is in het noordelijk deel van het grafveld een kringgreppel aangetroffen met een onderbreking in het noorden. In andere inheems-romeinse grafvelden zijn kringgreppels meestal

► 12. Twee vierkante greppels uit de late ijzertijd of vroeg romeinse tijd.

talrijker. Tenslotte zijn acht losse crematiesgraven gevonden (J en K), waarvan vier binnen greppels of kuilen. Van de kringgreppel en de losse crematies is het onduidelijk of zij tot de vroege of late fase van het inheemse-romeinse grafveld behoren.

► 13. Plattegrond van enkele rechthoekige inheems-romeinse grafsteden: a rechthoekige greppel; b standgreppel omgeven door kuilen; c paalstelling omgeven door kuilen; d greppel met paalstelling.

De 'levende' gemeenschap uit de late ijzertijd en de romeinse tijd.

Uit historische bronnen weten we dat oostelijk Noord-Brabant in de late ijzertijd bevolkt werd door de stam der Eburones. Tijdens de Gallische oorlogen (50 - 51 voor Christus) is deze opstandige stam door de troepen van Caesar gedecimeerd. Voor de eerste eeuw na Christus worden de Texuandri genoemd als de bewoners van dit gebied. Mogelijk zijn dit de restanten van de Eburones die onder een nieuwe naam verder leven. Het kan ook gaan om een samensmelting van overgebleven inheemse groepen met nieuwe groepen, die hier door de Romeinen in het kader van hun grenspolitiek zijn gevestigd. De begindatum van het grafveld -rond het midden van de eerste eeuw voor Christus- geeft geen uitsluitsel over de vraag of we in Mierlo-Hout te maken hebben met een gespaard gebleven groep Eburones of met een groep die hier door de Romeinen naar toe is gebracht.

De gegevens die het inheemse grafveld hebben opgeleverd maken het wel mogelijk de omvang van de gemeenschap te berekenen. Uitgaande van een gebruiksduur van het grafveld van ongeveer 275 jaar, een omvang van 185 graven en een gemiddelde leeftijd bij overlijden van vijftientig tot dertig jaar, is de bijbehorende gemeenschap gemiddeld twintig tot vierentwintig personen groot geweest, oftewel vier families.

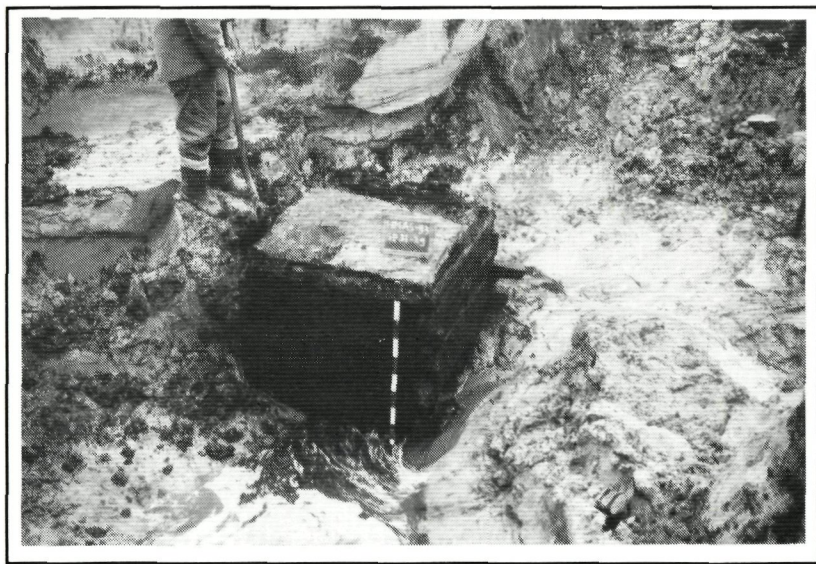
Net als tijdens de urnenveldenperiode bewoonde in de late ijzertijd en de romeinse tijd elke familie een woonstalboerderij, zodat rond het grafveld gelijktijdig steeds vier boerderijen hebben gelegen. De nederzettingen waren meestal twee tot acht boerderijen groot en hadden een vaste locatie. Dit betekent dat gelijktijdig met de begraafplaats gemiddeld één of twee nederzettingsterreinen bewoond zijn geweest.

Zoals in paragraaf vier is beschreven, dateren de nederzettingen op de locaties b en c mogelijk uit de late ijzertijd en kunnen zij dus bij het inheemse grafveld behoren. Vondsten uit de romeinse tijd ontbreken echter.

Vlak ten noordwesten, op **locatie f** van het grafveld is zeker een deel van (één van) de bijbehorende nederzetting(en) gevonden (fig. 1f). Allereerst is een waterput blootgelegd. Deze had een vierkante bekisting met zijden van 2,5 meter (figuur 14). De bekisting was opgebouwd uit eikehouten planken van ongeveer vijftig centimeter breed en drie meter lang met op de hoeken een in elkaar grijpende houtverbinding. De onderste vier lagen zijn door het grondwater geconserveerd. Omdat de planken voorzien waren van voldoende jaarringen kon vastgesteld worden dat de vel-datum van het hout ligt tussen 203 en 210 na Christus.

Iets ten noorden van de waterput bevonden zich de resten van een minimaal dertien meter lange boerderij, die mogelijk in de oostelijke helft een potstal had.

Op **locatie e** is eveneens een deel van een nederzetting uit de ro-meinse tijd blootgelegd. Deze is in 1991 opgegraven door de Vereniging Helmont (fig. 1e). Daar is een boerderij opgegraven van

► 14. Bekisting van een waterput uit de eerste helft van de 3e eeuw na Christus.

vijfentwintig tot dertig meter lang, met een potstal en een bijgebouw. Deze is gedateerd rond tweehonderd na Christus.

Verderop lag een twaalf meter lange boerderij met graanschuurtje. Deze dateert uit de eerste eeuw na Christus.

Het is de vraag of deze nederzetting wel bij het grafveld op de Snippenscheut hoort. Niet alleen omdat daar mogelijk geen tweede nederzetting is geweest maar ook omdat de onderlinge afstand van duizend meter wat veel lijkt. Bovendien is op een akker enkele honderden meters ten noorden van de Snippenscheut veel inheems en romeins aardewerk aangetroffen. Dit kan erop wijzen dat de eventuele tweede nederzetting hier heeft gelegen.

Het is zodoende waarschijnlijker dat de nederzetting bij locatie e de woonplaats is van een tweede gemeenschap, die gedurende de romeinse tijd het dekzandplateau tussen Schotense loop en Goorloop bevolkte. Dit betekent tevens dat hier een tweede grafveld ligt of heeft gelegen. Hiervan zijn echter nog geen sporen aangetroffen.

Bepalend voor de ontwikkeling van de bewoning van zuid-Nederland is de integratie van het gebied in het romeinse rijk. Dit schiep de mogelijkheden voor het ontstaan van sociale verschillen: tussen de lokale leiders onderling en ook binnen de gemeenschappen tussen de leider en de rest van de groep. Onder meer zien we deze sociale verschillen weerspiegeld in de nederzettingsstructuur. Er ontstaat een hiërarchie van nederzettingen, met aan de ene kant de kleine agrarische nederzettingen die ook uit de ijzertijd bekend zijn en aan de andere kant grotere, omgreppelde, agrarische nederzettingen.

In deze laatste nederzettingen verschijnt tegen het einde van de eerste eeuw na Christus vaak een huis waarin zich de wat rijkere importen van de nederzetting bevinden. In de tweede eeuw krijgen deze huizen vaak een villa-achtig uiterlijk, al zijn zij nog steeds van hout. Vermoedelijk zijn het de woonhuizen van lokale leiders. Soms heeft de lokale elite ook een aparte plaats op het grafveld gekregen, zoals in Oss het geval is. Op andere plaatsen werd de lokale elite zelfs op een aparte begraafplaats begraven, afgeschei-

den van het gewone volk. Zie bijvoorbeeld de 'rijke' graven van Esch.

Steeds complexer

In zijn algemeenheid wordt gedurende de romeinse tijd de zuid-nederlandse samenleving complexer. Wat kan hierover -op basis van de resultaten van de opgraving- gezegd worden van de Mierlo-Houtse gemeenschap?

Vrijwel ieder lid van de gemeenschap is waarschijnlijk op de begraafplaats begraven. Voor de plaatselijke leiders lijkt op de begraafplaats geen aparte plek te zijn ingeruimd. Opvallend grote verschillen in rijkdom van de graven zijn ook niet gevonden. Ik heb al gesuggereerd dat de grote greppelomheining mogelijk een cultusplaats voor de verering van de voorouders is geweest en zo een rol heeft gespeeld in het stimuleren van het gevoel van verwantschap.

Op het eerste gezicht hebben we zodoende nog steeds te maken met een vrij egalitaire boerengemeenschap, gebaseerd op verwantschappelijke eenheid. Het is echter niet geheel uit te sluiten dat de lokale elite elders op een eigen begraafplaats is begraven. Indien dat het geval blijkt, zijn de verschillen in aanzien en rijkdom tussen de leden van de Mierlo-Houtse gemeenschap veel aanzienlijker dan op grond van de nu bekende gegevens lijkt.

Het nederzettingsonderzoek zou daarvoor aanvullende gegevens kunnen leveren, ware het niet dat we slechts een klein deel van de bijbehorende nederzetting hebben opgegraven. We weten daardoor niet of we met een meer complexe, omgreppelde nederzetting hebben te maken of met een kleinere nederzetting. Het blijft daarom onzeker of in de romeinse tijd binnen de Mierlo-Houtse gemeenschap verschillen in rijkdom en aanzien zijn ontstaan.

Het hergebruik van het urnenveld in de romeinse tijd

In Mierlo-Hout worden we geconfronteerd met een terrein dat zowel in de urnenveldenperiode als in de late ijzertijd/romeinse tijd als begraafplaats is gebruikt. Het ligt voor de hand om hier een continue ontwikkeling te veronderstellen. Hiervan is echter geen sprake. Het vondstmateriaal wijst duidelijk op een hiaat in het gebruik van het terrein van de vierde tot in de eerste eeuw voor Christus.

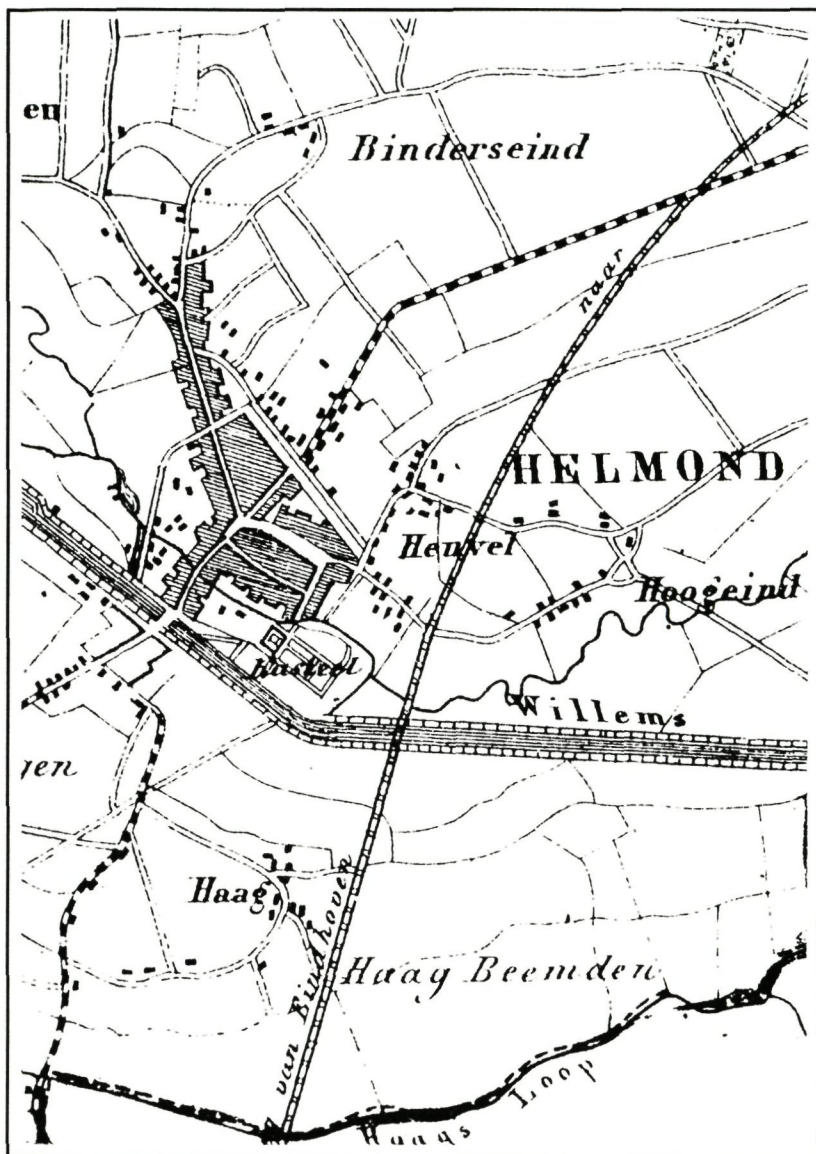
Het opnieuw in gebruik nemen van deze locatie als begraafplaats lijkt geen toeval doch een bewuste keuze te zijn geweest. Te meer omdat het urnenveld in de late ijzertijd duidelijk herkenbaar moet zijn geweest voor de nieuwe bewoners. Het is bijvoorbeeld opvallend dat de bewoners de eerste grafmonumenten van het inheemse grafveld op open plekken in het urnenveld of daar vlak buiten hebben opgericht. Blijkbaar had men respect voor de heuveltjes met daarin de resten van de eerdere bewoners van het gebied.

In zuid-Nederland zijn meer voorbeelden bekend van inheems-romeinse grafvelden die op een urnenveld zijn aangelegd. Te Esch liggen rijke romeinse graven tussen grafmonumenten uit de urnenveldentijd. In de urnenvelden van Cuyk, Uden en Someren zijn graven te voorschijn gekomen uit de romeinse periode en het bij de villa van Hoogeloon behorende grafveld is aangelegd op de plaats van een ouder urnenveld.

Dit alles wijst erop dat prehistorische grafvelden die overal in het landschap zichtbaar waren, door de inheems-romeinse bevolking nog steeds werden beschouwd als dé plek waar zij hun doden begroeven.

Literatuur

- Barends, S. e.a., 1991: *Het Nederlandse Landschap*, Utrecht
- Bourgeois, J. en J. Semey, 199?: *Contribution de la photographie aérienne à l'étude de l'âge du fer en Flandre intérieure* in: Liber amicorum aques A.E. Nenquin, *Studia archaeologica*, Gent, 89-100.
- Haalebos, J.K., 1990: *Het grafveld van Nijmegen-Hatert* (Beschrijving van de verzamelingen in het Provinciaal Museum G.M. Kam te Nijmegen XI), Nijmegen.
- Roymans, N. & H. Fokkens, 1991: *Een overzicht van veertig jaren nederzettingsonderzoek in de Lage Landen*, in: Fokkens & Roymans (red.), *Nederzettingen uit de bronstijd en de vroege ijzertijd in de lage landen* (Nederlandse Archeologische Rapporten 13), Amersfoort, 1-19.
- Roymans, N. & A. Tol, 1993: *Noodonderzoek van een dodenakker te Mierlo-Hout*, in: Roymans & F. Theuws (red), *Een en al zand: twee jaar graven naar het Brabantse verleden*, 's-Hertogenbosch, 42-56.
- Sanden, W.A.B. van der & P.W. van den Broeke (red), 1987: *Getekend Zand: tien jaar archeologisch onderzoek in Oss-Ussen*, Waalre.
- Slofstra, J., 1991: *Changing settlement systems in the Meuse-Demer-Schelde area during the Early Roman period*, in: Roymans & Theuws, *Images of the Past. Studies on Ancient Societies in Northwestern Europe*, Amsterdam (*Studies in Prae- en Protohistorie* 7), 131-200.
- Verwers, G.J., 1972: *Das Kamps Veld in Haps in Neolithikum, Bronzezeit und Eisenzeit* (*Analecta Praehistorica Leidensia* 5).

- *Helmond in 1866 zoals opgenomen in de Gemeenteatlas van Nederland door J. Kuyper, Leeuwarden 1866.*

ONS KENT ONS IN DE VEESTRAAT

door Sanne Vonk en
Jeroen van der Heijden

Het is ongeveer 1870. Helmond telt 7.200 zielen. Al die bewoners passen samen op het grondgebied dat we tegenwoordig als binnenstad kennen. In 1866 is de spoorweg Rotterdam - Venlo in gebruik genomen. De textielbedrijven schakelen op grote schaal over op stoomaandrijving en (dus) fabrieksmatige bedrijvigheid. Dat zorgt voor een opleving van de Helmondse metaalnijverheid.

Textielbedrijven als Raymakers en Ramaer (opgericht in 1811, in 1849 van elkaar gescheiden), Diddens en Van Asten (1825), Van Vlissingen (1846), Carp (1860), W. Swinkels (1860), G.J. Coovels en zn. (1868), machinefabrieken H. Prinzen en Co. (1871), Begemann (1871), Martinus en Hendrik van Thiel (1871) en een groot aantal bedrijven die intussen niet meer bestaan, zorgen voor het begin van de industrialisatie in Helmond. Bij de eeuwwisseling, dertig jaar later, is Helmond 12.400 inwoners rijk. Dat is nagenoeg een verdubbeling ten opzichte dertig jaar daarvoor.

Markt en Veestraat vormen anno 1870 de spil van de stad. Dáár gebeurt het. In de Veestraat staan circa zestig huizen en bedrijfsruimten. Op de kop van de Markt, tussen Kerkstraat en Kam(p)straatje, staan acht panden, de achterhuizen niet meegetkend.

Onlangs lazen we het boekje 'Brabantse versjes en Brabantse rijmen uit grootmoeders tijd', in 1980 opgetekend en samengesteld door Ben Janssen. Daarin is een spotvers opgenomen, waarin een aantal bewoners van Markt en Veestraat de revue passeren aan de hand van een rondgang door de Veestraat.

- *De grafzerk van Antoon de Veth op de RK begraafplaats aan de Molenstraat.*

Ben Janssen vermeldt het jaar 1900 als jaar waarin het vers is ontstaan. De auteur is onbekend. Ook de reden of het doel om de bewoners de vereeuwigen blijft onbekend.

Hoofdpersoon is sigarenfabrikant Antoon de Veth. Hij woonde op de Markt, hoek Kerkstraat. Dit is ook het vertrekpunt van de wandeling.

Het leek ons aardig de gegevens in het vers te vergelijken met 'de werkelijkheid'. We vroegen ons af op welk jaar of jaren het vers betrekking had. Zijn de genoemde personen te traceren en slaan de over hen gemaakte opmerkingen op hun beroep? Waar woonden ze eigenlijk precies? Komt de volgorde van vernoeming in het vers overeen met de adressen van de genoemden?

Via de gemeentelijke bevolkingsregisters, patentregisters en de kadaster-administratie konden we achterhalen wie vanaf 1830 in welk pand in de Veestraat woonde en wie de eigenaren waren. De meeste bewoners bleken tevens eigenaar te zijn. Markt en Veestraat waren duidelijk straten voor de middenstand en gegoede burgers.

In verband met de omvang van het onderzoek en dit artikel, plaatsen we hier alleen de resultaten voor wat betreft de zuidzijde van de Veestraat. Deze volgen na de tekst van het vers.

De Wijk

De dikke Toon de Veth
lag erg ziek te bed.
Hij at tien volle borden,
die hij niet kwijt kon worden.
Buurman Van Griensven
die bracht hem een gebraden hen.
Buurvrouw De Louw
riep: "Wa's da nou?
Die Veth doet maar wat flauw,
ik wed hij betert gauw."

En Klaaske van der Boom
liep toen met warme room.
Apotheker, buur Van Hoeck
bracht pillen en een peperkoek.
Toen kwam buurvrouw Nel Bots,
die stiet haast van zijn knots.

Toen kwam Jan en Lien Bots Jansen,
die liep saam met buur Nol Fransen
Naar Diddensbuur zeggend: "Ga mee,"
maar die hadden slaap en schudden nee.
En meneer Raaymakers van Glabeek
die liet De Veth toen in de steek.
En diens huisknecht Driek Pardoel
viel van schrik op zijne smoel.
Daar heeft toen buurman Van Hout
een flinke pleister op gedouwd.
"Ik heb," zei daarop Fiks Hees,
"Voor sterke Toon de Veth geen vrees."
"Oh nee," zei bakker Van de Loveren
"met randkoek kan ik zijn ziekte wegtoveren."
"Dat hoeft niet!" riep buurman Jan Luben toen
"Want poepen zal ie vaneigens wel doen."
"Wat praat," riep toen apotheker Cuipers
"Gij praat en kletst als zotte zuipers."
"Dat is zo!" riep toen Hein van Will
"Jan Luiben, hou oe bek toch stil."

"Zeker," riep Helsper en Fried van Brussel
"Of ik kom met 'n bakkersknuppel op z'n bussel."
"Kom kom," zei de ouwe buurman Ceelen
"Ge moet niet allen zo krakelen."
"Nee, zeker nie!" riepen de zusters Van Asten,
"Ge moet liever voor De Veth bidden en vasten."
En apotheker Stijns
stuurde De Veth het meeste fijns
van al zijn medicijns.

- *De Markt in 1897. Achter de deur helemaal links woonde Antoon de Veth. In het midden het huis met de luts met rechts daarvan het pand van Van Thiel in aanbouw.*

Toen riep diens zijbuur Timmermans:
 "Nou heeft het genezen heel veel kans."
 Maar toen sprak buurvrouw Hanna Fritsen:
 "Als De Veth daar maar niet van moet kitsen."
 "Neel!" riep Van Mierlo Benedict,
 "Ik bak voor De Veth ene lekkere mik."
 En de ouwe Herremans
 en ook diens buurman Pellemans
 brachten De Veth een goeie fles wijn
 en dat deed toen ook Martijn.
 En Bogers gaf een fles champagne cadeau
 mee voor zijn buurman Van de Loo.
 "Dat vind ik nou van Bogers flink,"
 riep toen buurvrouw Sante Klink.
 Toen sprak meneer Stefan de Bruin:
 "Dan stuur ik De Veth een fijne kapuin." (=kapoen)

En zo kwamen we tot aan de brug
en gaan overzijds nu weer terug.
In het hoekhuis woont meneer Jan Bots,
die zei: "Die ziekte is wat zots."
en hij ging Sjef van Alen
voor De Veth's bezoek afhalen.
En Michieleke Koning zei:
"Ik ga ook mee, ik ben er bij."
"Maar ik nog nie," zei het nijldige Bötske,
"Michiel, ik wacht eerst nog een lōtske (=even)
Gebroeders Frans van Giel van Moorsel
zeiden: "Het is geen ziekte, alleen wat koortsel."

"Maar ik," zei Piet P.C. Joosten
"ga hem met goeie sigaren troosten."
"Ja!" riep Piet Hein, of Frits van Beek,
"Die Veth die lijkt me wel erg van streek."
"Nee, nee," zei daarop buur Kees Spoor
"Het zal met De Veth wel lukken hoor."
En baron Smits beaamde ook:
"De Veth gaat niet zo gauw van kook."
"Als die moet sterven," zei Lowie Lijten
"dan zou me dat toch evvel¹ spijten."
"maar ik vrees," zei Marcel van de Strijp,
"De Veth die rookt een vuile pijp."

"Kijk," zei diens buurman, Lauke Hockers,
"Dat heb je van die etenslokkers."
"Ja," beaamden Theunissen en Klerks
"Hij at te veul, te onbepers."
Toen sloefte de oude Huismans naar veur
met zijn stropdas om, tot aan zijn deur.
Sloeg op zijn ketels met zijn rooie doek
en sloefte weer naar zijn luie hoek.

¹

evenwel

"De Veth at te veul," zei Hein Hogerlinden
"Enen borrel zou ik beter vinden."
En dikke Janus en vrouw Emans,
die maakten toen een dikke dans,
toen ze uit Hogerlindens woorden
van ene goeie borrel hoorden.
En Peer van Bussel, de hoefsmid
sprong met zijn vrouw mee in het gelid.
En toen kwamen Jan en Mieke Jansen
met klapbaas in de hand meedansen.
Jan Kusters hoorde dat al gauw
en zei: "Ik vind dat dansen flauw."

En Kobus en Piet Raaymakers riepen:
"Schei uit, ze doen als broedse kiepen."
En Van de Marck, van het postkantoor
riep ook: "Dat brengt geen zegen hoor."
En Covels en zijn huisgezin
die vonden het dansen ook heel min.

Maar toen zei buurman Piet van Erp:
"Och, gullie oordeelt veel te scherp."
"Wat zegde gij?" vroeg Jantje Otten,
"Het past niet zo mee De Veth te spotten."
"Nee," zei Raaymakers op den hoek,
"Ze moeten hebben voor de broek."
"Maar ik geloof niet dat De Veth sterven zal,"
riep Daantje Prinsen van het geval.
"Och nee," zei toen Jack Spoorenberg,
"Die hele ziekte is niet zo erg."
En hij ging toen naar Toon de Veth.
Die zat te lachen op de pot voor zijn bed.
Hij loste flink en was gered.

Uitg. J. M. v. de Bongt. No. 12478

Markt. HELMOND.

- *Boven: de Markt en het begin van de Veestraat rond 1890.
Onder: dezelfde hoek rond 1900 vanaf B 97. Het pand van
Van Thiel is inmiddels gereed gekomen.*

Eigenaars en bewoners van Markt en Veestraat

Overzicht van de eigenaars en bewoners van de zuidzijde van de Markt en Veestraat uit de periode van circa 1860 tot 1875. De namen van de bewoners die in het vers genoemd zijn, zijn cursief gedrukt. In de eerste kolommen vindt u de straatnamen en huisnummering uit 1875 en anno 1994.

1875 1994

wijk Kerkstraat

B

Markt

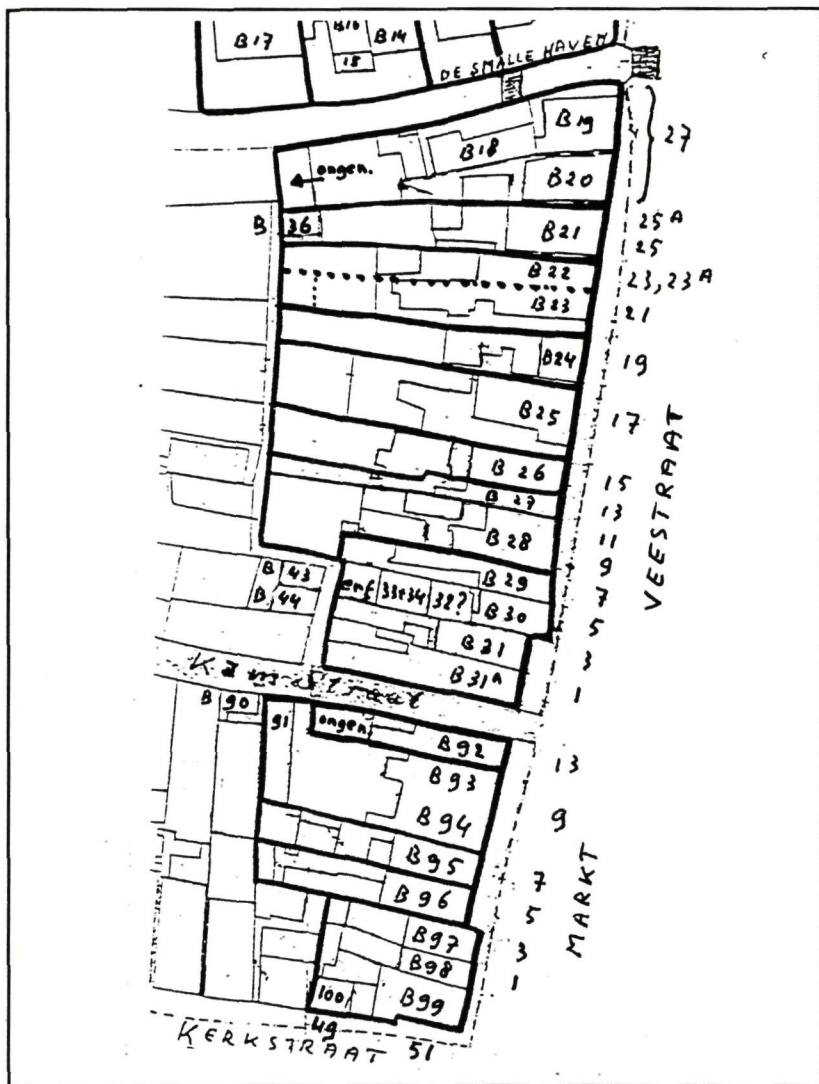
B 99 51

Eigenaar 'De twee Moorlanan': Antonius de Veth erfde ondermeer dit pand van zijn vrouw, Johanna van Griensven, die het op haar beurt uit de boedel van haar moeder verkregen had.

Bewoner: Antoon de Veth, geboren in Deurne op 1 november 1805. Hij overleed 16 oktober 1879 in Helmond. Hij was getrouwd met de Helmondse Johanna Maria van Griensven. Zij overleed begin 1859 op vierenvijftigjarige leeftijd. Het echtpaar had één kind, een zoon, die in 1871 overleed.

Antoon de Veth staat in het patentregister van 1863 vermeld als tabakskerver met minder dan 6 werklieden, koopman en winkelier. Zeven jaar later is hij een 'tabak en sigarenfabrikant beneden negen werklieden'. Het ging hem in economisch opzicht dus voor de wind.

Antoon de Veth was zijn hele leven actief op maatschappelijk gebied. Hij was in 1850 mede-oprichter van de Helmondse kamer van koop-handel. Tussen 1851 en 1859 was A. de Veth lid van de Helmondse gemeenteraad.

- De Markt en het begin van de Veestraat. Op de kadasterkaart van 1832 zijn in de percelen de huisnummers van 1875 ingetekend. Daar buiten de huisnummers van 1994.

Toen landelijk belangstelling ontstond voor de relatie tussen volkshuisvesting en volksgezondheid, verbeterde hij de woonomstandigheden in de Groenstraat (waar hij een aantal huisjes bezat) door daar riolering aan te leggen. Op 25 mei 1871 besluiten burgemeester en wethouders 'de heer A. de Veth ter vergadering te ontbieden om over de inrichting van zijn huis tot post- en telegraafkantoor te spreken'.

Markt

B 98 1

Eigenaar: Johannes Antonius van Griensven, broer van de hierboven genoemde Johanna, erfde dit huis met een oppervlakte van 56 m² van zijn moeder.

Bewoner: Al in 1849, in het oudste bevolkingsregister, staat **Johannes Antonius van Griensven** als bewoner vermeld. Hij was goudsmid. Van Griensven was de zwager van Antoon de Veth. Het gezin Van Griensven-Michielse had drie meisjes en twee jongens. Een van hen was Nicolaas A.C. (geboren 1841), die na het overlijden van Antoon de Veth in het hoekhuis ging wonen.

Johannes van Griensven overleed in 1868 op achtenzestigjarige leeftijd.

B 97 3

Eigenaar van De Eenhoorn: Timmerman Hendrik van Brussel verkocht het pand in 1836 aan zijn zoon Willem. Na diens overlijden ging de eigendom over op Theodorus Johannes de Louw.

- *Nicolaas van Griensven woonde op het adres B 98, waar nu Blokker zit.*

Bewoner: Willem van Brussel, pruikenmaker en koopman. **Theodorus Jan de Louw** - uit Oss - trouwde met dochter Clasina en kwam in april 1852 in hetzelfde pand wonen. Relatief kort na elkaar overleden Willem van Brussel (in 1869) en Theodorus de Louw (1875).

Boekdrukker **Nicolaas Henricus van den Boom** huurde een aantal jaren het achterpand van Willem van Brussel. Nicolaas van den Boom was tegelijkertijd ook ijzersmid en had in dit gebouw een spijkerfabriekje onder de naam Van den Boom Rooijakkers. In 1870 verhuisde hij naar elders in de stad.

- *Toen deze foto in 1928 werd genomen was sinds 1870 niet veel veranderd. In B 97 zat intussen boekhandel van de Burgt en op nummer B 96 Th. van Beeck.*

B 96 5

Eigenaar: Johannes en Anna Catharina Diddens waren eigenaar in 1832. Achter het huis stond een blauwververij/drukkerij. Deze werd in de jaren veertig afgebroken en het huis en erf dat overbleef werd in 1850 verkocht aan Franciscus Hubertus van Hoeck.

Bewoner: Franciscus Hubertus van Hoeck, winkelier, goud- en zilversmid, koopman (1802-1870).

Frans H. van Hoeck was lid van de gemeenteraad en enige jaren assessor (= tegenwoordig wethouder)

B 95 7

Eigenaar van De Zwaan, ook bekend als het huis met de luts: Familie Van Hoeck.

Bewoner: In 1849 is het gezin van Frans H. van Hoeck hier woonachtig. Zijn zoon **Franciscus Albertus Hubertus van Hoeck** vestigde zich hier in 1862 als apotheker. De broer van Franciscus van Hoeck, Andreas, had in dit pand

tot 1877 zijn bierbrouwerij/mouterij onder de firmanaam van de Laar van Hoeck. Daarna verhuisde hij naar de overkant in de Veestraat.

B 94 9

Eigenaar: Vóór 1863 had Arnoldus Bots het pand verkregen van Albertus Bots. Bij successie verkreeg de minderjarige Wijnandus Franciscus Prinzen het huis.

Bewoner: Fabrikant **Arnoldus Bots** (1805-1881) woonde hier al in 1849 met zijn gezin. Hij was gehuwd met Hendrica van Asten, die in 1876 overleed.

B 93 9

Eigenaar: Vóór 1863 was Arnoldus Bots ook in het bezit gekomen van dit pand. Toen Wijnandus Franciscus Prinzen het bezit erfde stond het beschreven als huis en drukkerij.

Bewoner: Tussen 1849 en 1863 was winkelierster Huberta Dina Princen hoofdbewoonster. Ze was ongehuwd. **Johannes Hubertus Jansen** en zijn zussen Catharina Huberta en **Paulina Huberta** betrokken na november 1863 het huis. Jan Jansen was boekdrukker.

B 92 13

Eigenaar: Familie Diddens. Bij de verdeling van de boedel van Reinier Diddens kreeg Wilhelmus Hubertus dit pand toegewezen.

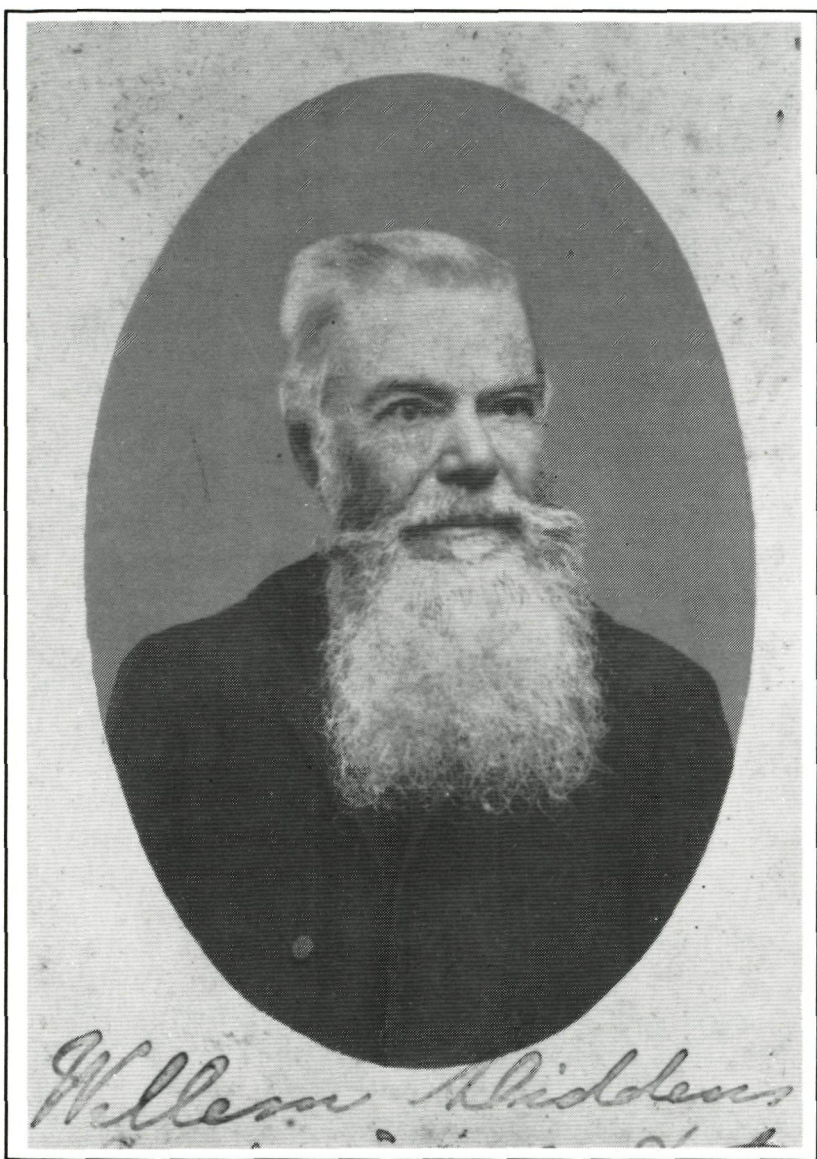
Bewoner: **Reinier Diddens**, fabrikant, woonde hier van vóór 1849 tot zijn dood in 1867. Daarna werd zijn zoon Wilhelmus Hubertus de hoofdbewoner. **Willem H. Diddens** trouwde in 1870 met de Tilburgse Theresia Dams.

Veestraat

B 31a 1

Eigenaar: Tussen 1854 en 1858 komt het in bezit van Godefridus van Glabbeek. Via zijn weduwe gaat de eigendom over op Antonius Godefridus Raymakers.

Bewoner: **Antonius Godefridus Raymakers** (fabrikant, 1828-1877), getrouwd met **Maria Wilhelmina van Glabbeek**, dochter van Godefridus van Glabbeek.

- *Wilhelmus Hubertus Diddens woonde op de hoek van wat toen nog Kampstraat heette. Hij leefde van 1814 tot 1894. (foto P. Wijnen)*

B 31 3

Eigenaar: Het huis, dat in 1832 op deze plaats stond werd in 1849 afgebroken. Een jaar later werd een nieuw gebouwd door de firma Willem Prinzen. Tussen 1854 en 1858 kwam het in bezit van Godefridus van Glabbeek.

Bewoner: Godefridus van Glabbeek (fabrikant, 1794-1869). Ook hij woonde al in dit huis toen het eerste bevolkingsregister werd aangelegd. Na zijn overlijden werd zoon Arnoldus hoofdbewoner. Arnoldus van Glabbeek trouwde met Johanna Prinzen.

B 30 5

Eigenaar: Willem van Brussel, pruikenmaker, bezat dit huis in 1853 en liet het toen slopen en herbouwen. Bij successie kwam het pand in

- *Uiterst rechts een stukje van B 25 en B 26, het huidige HEMA-pand. De beddenhandel is J. van Hout op nummer B 30.*

1870 aan de hierboven al genoemde Theodorus Johannes de Louw, die getrouwd was met Clasina van Brussel.

Bewoner: 5 Juli 1860 verhuisde Pieter Cornelis Kooij, controleur, met vrouw en drie kinderen vanuit Enschede naar deze woning. In 1863 betrok de zestigjarige Maria Elisabeth van Hout, weduwe van Daniël Compter, het pand. Zij was koffiehuis-houdster en had een tap- en slijtvergunning. Ze overleed op 12 september 1866.

De 33 jaar oude **Jacobus van Hout**, winkelier in manufacturen, vestigt zich na het vertrek van de laatste dochter van Maria van Hout in januari 1869 in het grote pand. Daarvoor woonde hij vier jaar op de bovenwoning van nummer B 9.

B 29 7

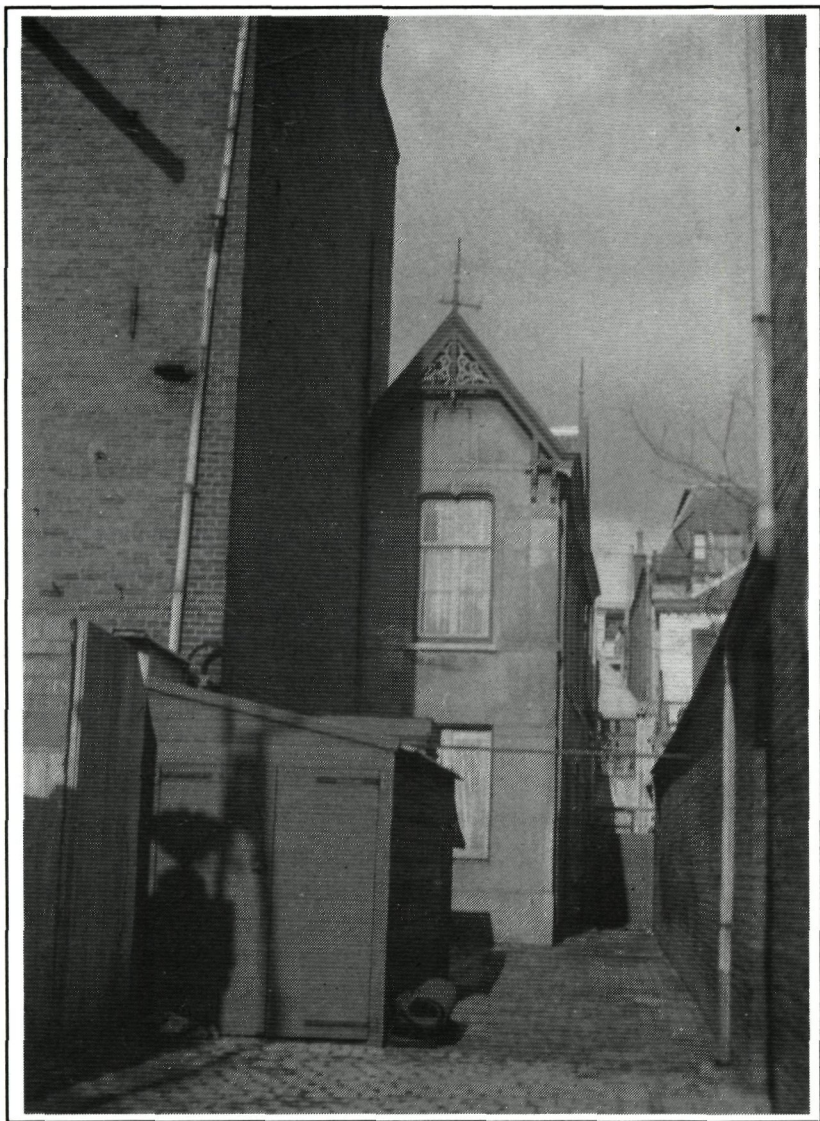
Eigenaar: Wilhelmus Johannes Fr. Goossens, machinist, kocht het pand Veestraat 29 in 1871 van Johannes Henricus Berings, hoedenmaker. Berings was al in 1832 eigenaar.

Bewoner: Vanaf het begin van de jaren vijftig wonen Henricus Taabe en zijn vrouw Maria Sutorius hier. De goud- en zilversmid **Franciscus J.P.X. Hees** woonde van 1862 tot 1874 op dit adres. Hij was in 1824 in Doornik geboren. In 1875 bewoonde hij het bovenhuis van nummer B 26.

B 28 9/11

Eigenaar: Mattheus van de Looveren. Het hele bezit bestond uit een huis, schuur, pakhuis en erf en was 484 m² groot. In 1882 verbouwde hij het huis.

Bewoner: In 1860 trok **Mattheus van de Looveren** met vrouw en kinderen vanuit zijn buur-

- *In dit pand achter de Veestraathuizen was een markiezenfabriek gevestigd. Het gebouw was eigendom van de KOFA. Het brandde af.*

pand in deze woning. Hij was koek- en broodbakker en winkelier. Het gezin Van de Looveren-Thijssens kreeg tussen 1848 en 1862 zeven kinderen. De oudste zoon, Franciscus, vertrok in 1866 voor bijna twee jaar naar Italië om als zouaaf voor paus en Garibaldi te vechten. In 1870 was Mattheus van de Looveren vijfenvijftig jaar.

B 27 13

Eigenaar: Mattheus van de Looveren bezat dit huis met erf en tuin al in 1847. In 1884 wordt het pand verkocht aan Thomas H. van Hogerlinden uit Zaltbommel, die het een jaar later doorverkocht aan Arnoldus van Glabbeek.

Bewoner: Vanaf drie mei 1861 woonde Paulus Sutorius hier. Hij was Helmonder van geboorte,

- *De Veestraat vanaf de Smalle Haven, circa 1915. In de verte op de Markt is café De Korenbeurs te zien.*

maar kwam met zijn gezin uit Amsterdam. Hij staat omschreven als koopman, winkelier en commissionair. Hij was getrouwd met Maria Catharina Sassen. Ze hadden vijf kinderen. Tussen 1868 en 1873 woonden Ferdinand J.B. Monforts, rijksontvanger, en zijn zus Maria hier.

B 26 15

Eigenaar: Tingieter Peter Luijben (1783-1865) bezit vóór 1835 al dit huis, schuur, erf en moestuin. Zijn schoonzoon Christiaan Gerardus Maartens is de opvolgende eigenaar. Door herbouw in 1870 ontstaan twee huizen, een voor- en een achterhuis.

Bewoner: Jan Andries Luijben (geboren in 1825) staat alleen in het patentregister van 1867 op dit adres vermeld. Hij oefent dan de beroepen uit van tingieter, blikslager, huisschilder, glaszetter en winkelier. Eerder woonde hij in wijk A, in de Binderstraat. Hij was gehuwd met Jacoba van den Broek. Jan Luijben was zwager van de eigenaar/hoofdbewoner, Christiaan Gerardus Maartens. Deze laatste was kantoorbediende en verzekeringsagent. Het pand Veestraat B 26 was het ouderlijk huis van Jan Luijben en zijn zus Anna.

B 25 17

Eigenaar: Apotheker Ludovicus Cuijpers kocht in 1833 dit pand en moestuin van logementhouder Johan Antony Scheepers. De totale grootte bedroeg 603 m². Na de dood van Cuijpers kocht Albertus Bots het.

Bewoner: Ludovicus Cuijpers woonde hier tot zijn overlijden in januari 1869. Hij werd negenenzestig jaar. Cuijpers was geboren in Eind-

- *De samenvoeging van de nummers B 25 en 26 tot winkel van KOFA van Hout is op deze foto goed zichtbaar. Na sloop in 1965 kwam hier de Hema.*

hoven. Drie jaar na het behalen van zijn diploma vestigde hij zich in 1826 in Helmond. Cuijpers was gehuwd met Eugenia Maria J. van den Grootenakker uit Uden. Ze hadden geen kinderen. Ludovicus Cuijpers was ondermeer armmeester en vervulde de functie van lid van het college van zettters (1851/52).

Na april 1870 betreft Albert Antonius Bots, die gehuwd was met Maria H. van Glabbeek, het pand. Albert Bots overlijdt al in 1873, eenen-vijftig jaar oud.

B 24 19

Eigenaar: Hermina Vollenberg, vrouw van Joseph Sas uit Amsterdam, verkreeg dit pand

- *Veestraat B 24 werd nog nummer B 60 vóór de tegenwoordige huisnummers werden toegekend. De dames Hockers dreven een zaak in 'damesmode-artikelen'.*

vóór 1856 van haar vader, zadelmaker Lambertus Vollenberg. In 1858 kwam een tabaksfabriekje tot stand achter het huis. Inclusief het erf was die vijftienvierkante meter groot. Hermina Vollenberg bleef eigenaar van deze bezittingen tot haar overlijden in 1884.

Bewoner: **Henricus Hubertus van Will**, geboren in 1822, was koopman, tabakskerver en sigarenmaker. Hij kwam hier tussen 1853 en 1856 wonen en bleef er tot 1872. Hij verhuisde toen naar nummer B 7, waar bakker Martin had gewoond. H. van Will was getrouwd met Maria Anna van den Boom uit St. Oedenrode. Zij kregen maar liefst veertien kinderen.

Christof Helsper verhuist 1 mei 1879 van de Kerkstraat naar de 'voorwoning' van Veestraat B 24. Helsper was volgens het bevolkingsregister venter en later koopman. Uit de patentregisters komt de gevarieerdheid van zijn handel goed naar voren. Hij was slijter, slijter per fust, venter met galanterieën en vanaf 1875 ook verse vis-verkoper. Helsper was geboren in 1821 in Pisien, terwijl zijn vrouw Allegonda Scheepers van Helmondse komaf was.

B 23 21

Eigenaar: Godefridus van Brussel. In 1878 vindt verkoop plaats aan slachter/vleeshouwer Christiaan Hubertus Stevens. Zie verder bij huisnummer B 22.

Bewoner: De 'horlogiemaker' August F. Mumme had hier zijn adres tussen 1855 en 1863. Daarna was winkelier Henricus H.A. Taabe tot 1872 de hoofdbewoner van dit pand.

- *De slagerij van C.H.A. Stevens en zonen. Oprichter Christiaan Stevens overleed in 1911. Op deze plaats was later jarenlang de firma Coenen gevestigd.*

Op 4 juni 1872 trekt het gezin van **Arnold Joseph Franssen** en zijn vrouw Anna Sophia Mechtilde Smits in de woning. Franssen was zadelmaker. Na vijf jaren verhuist het gezin naar nummer B 19, waar hij ruilt met slager Christiaan Stevens. Deze huurt eerst een jaar deze woning voor hij ze koopt.

B 22 23/23a *Eigenaar:* Godefridus van Brussel kreeg vóór 1851 van zijn vader het perceel in bezit, waarop toen nog één huis stond. In de nieuwe kadastrale legger van 1875 blijken er twee panden te staan, huisnummers 23 en 22. Deze huizen worden in 1878, resp. 1883 verkocht.

- *Een blik op de Veestraat uit 1964. Helemaal links is het pand van Hockers nog te zien, waar later opticiën Van Maaren onderdak vond. (foto Th. van Mierlo)*

Bewoner: **Godefridus van Brussel**, koek- en broodbakker woonde in 1860 al in dit huis annex bakkerij. Hij overleed in 1878. Allebei zijn zonen kozen hetzelfde beroep.

- B 21 25/25a *Eigenaar:* Vóór 1848 koopt de smid Antony Ceelen een strook grond van Arnoldus Smits, die metselaar was. Er staan twee huizen op, één aan de Veestraat en één aan de Kampstraat. Het huis aan de Veestraat wordt in 1867 herbouwd. Het bezit blijft in de familie tot 1898.

Bewoner: **Antonius Ceelen** (1809-1878) was smid, kachelmaker en koopman. Hij en zijn vrouw Beatrix Kersten kregen twee dochters. Een hele schare smidsknechten trok in de loop der jaren tijdelijk in huis.

- B 20 27 *Eigenaar:* Wilhelmus van Asten kocht dit perceel vóór 1857 van de weduwe van Jacobus Diddens, Helena Bruijnaerts.

Bewoner: In 1857 trok Willem van Asten, geboren in 1813 in Tilburg, in dit pand. Hij was winkelier/koopman (deelgenoot van de firma Diddens en Van Asten). Hij was getrouwd met Anna Catharina Diddens. Al hun zes kinderen werden in Gemert geboren. Vier van hen waren meisjes, geboren tussen 1845 en 1852. Werden zij misschien aangeduid met 'de zusters Van Asten'?

- B 19 *Eigenaar:* Francis Timmermans jr. verkoopt in 1878 dit pand aan Wilhelmus van Asten.

Bewoner: In 1860 woonden hier winkelierster Francisca Diddens en haar zus Maria. Op naam

van Maria staan de patentverplichtingen voor een blauwververij met minder dan drie werklieden. Of zijn dit wellicht de 'zusters Van Asten' en vergiste de auteur van het vers zich in de achternaam?

Na maart 1868 betreft slager Christianus H.A. Stevens voor negen jaar het pand, waarna hij ruilt met Arnoldus Franssen.

B 18

Eigenaar: Francis Timmermans jr. tot 1878. Dan verkoopt hij de 'bierbergplaats en erf' aan Wilhelmus van Asten.

Bewoner: Niemand. In dit pand was de brouwerij/bergplaats van F. Timmermans gevestigd en later een timmerwinkel.

Smalle Haven

B 17

Eigenaar: Francis Timmermans jr.

Vóór 1854 werd de hier staande schuur verbouwd tot huis, bergplaats, remise en stalling. Remise en stalling werden ingericht als brouwerij en het geheel werd in 1877 verkocht aan brouwer Bernard Wijnhoven uit Meerlo. Wijnhoven had eerder in Helmond het brouwersvak geleerd.

Bewoner: In 1860 woonde dagloner Willem Crooijmans hier met zijn vrouw en vier kinderen. Na zijn vertrek in 1864 naar nummer B 14 stond het huis jarenlang leeg tot Bernard Wijnhoven erin trok.

B 16

Eigenaar: Johanna Maria van Loo, weduwe van Petrus E. Fritsen. Zie verder bij huisnummer B 13.

Bewoner: Johannes Peter van Mierlo (geboren in 1823), fabrieksarbeider, woonde hier tussen 1858 en oktober 1869 met vrouw en zes kinderen in de leeftijd van nul tot acht jaar.

B 15

Eigenaar: Johanna Maria van Loo, weduwe van Petrus E. Fritsen. Zie verder bij huisnummer B 13.

Bewoner: Naaister Catharina Clephas bewoonde het kleinste huis aan de zuidzijde van de Veestraat/Smalle Haven. Het hele huis was 21 vierkante meter groot. De huiseigenares woonde twee deuren verder, op nummer B 13. Catharina Clephas was in 1808 in Meyel geboren. Ze stierf in december 1883.

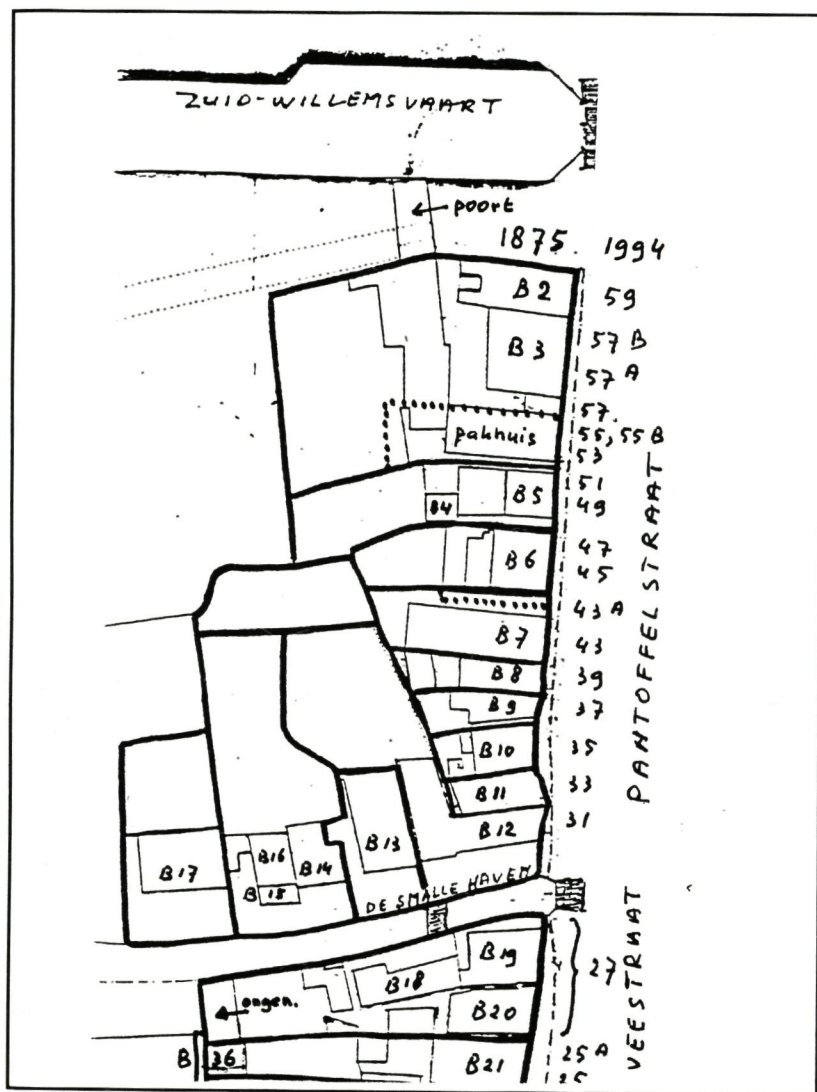
B 14

Eigenaar: Johanna Maria van Loo, weduwe van Petrus E. Fritsen. Zie verder bij huisnummer B 13.

Bewoner: In 1860 had Matthijs van Buel hier zijn woonhuis annex kleermakerij. In 1864 verhuisde hij met zijn gezin (negen kinderen) naar De Wal. Willem Crooijmans werd de nieuwe hoofdbewoner. Het gezin Crooijmans-Slegers kreeg in dit huis nog twee kinderen.

B 13

Eigenaar: Johanna Maria van Loo, weduwe van landmeter Petrus E. Fritsen (1789-1855). Het hele gebied van huisnummers B 13 t/m 16 was in 1832 al in bezit van haar moeder, de weduwe van Godefridus van Loo. In 1878 verkoopt

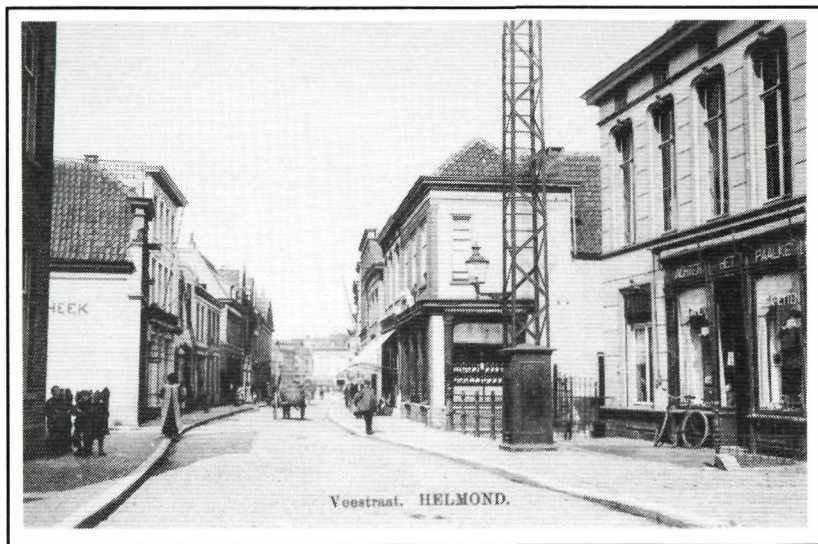
► De Veestraat van Smalle haven tot Kanaal.

Johanna van Loo deze vier percelen aan Adriana de Raad, die in 1887 het geheel sloop en er nieuwe panden op zet, ongeveer even klein als de gesloopte.

Bewoner: Johanna Maria van de Loo (Hanna Fritsen) was rentenierster. Ze leefde van 1795 tot januari 1883.

Pantoffelstraat (= Veestraat tussen Smalle Haven en Zuid-Willemsvaart)

B 12 31 *Eigenaar:* Francis Timmermans jr.

- *Zicht op de Pantoffelstraat richting kanaal, circa 1911. Links apotheek Steijns op de hoek van de Smalle Haven.*

Bewoner: **Francis Timmermans** (geboren 1807) had hier als opvolger van zijn vader een bierbrouwerij en mouterij. Hij verhuurde ook rijtuigen en paarden. De Timmermansstraat is naar zijn vader genoemd, die van 1832 tot 1847 burgemeester van Helmond was.

Henri Marie Joseph Emile Steijns, roepnaam Emile, was in 1844 in Tongeren geboren. Zijn vader was de eerste directeur van de Rijks-HBS aan de Molenstraat. Na het afronden van zijn apothekersopleiding in 1869 begint hij in 1870 een praktijk in de Veestraat op nummer A 30. Kort daarop verhuist hij naar A 14. Hij trouwt in 1873 met de oudste dochter van brouwer Frans Timmermans. Zij krijgen vijf kinderen, waarvan er twee maar kort hebben geleefd. Emile Steijns was maatschappelijk actief als fourier van de plaatselijke schutterij, als lid van de Gezondheidscommissie, als amateurtoneelspeler en als president/lid van sociëteit De Eendragt. In mei 1877 verhuist het gezin Steijns-Timmermans met de apotheek pas naar de overkant van de Veestraat, naar nummer B 12.

B 11 33

Eigenaar: Uit de nalatenschap van bakker Jan Croks verwierf nog vóór 1840 Catharina Croks dit huis met erf. Zij was getrouwd met Adrianus van Mierlo. In 1885 vond verkoop plaats aan Johannes Th. Hermans, de vroegere buurman van nummer B 10, die hetzelfde jaar het bezit doorverkocht aan zijn zoon.

Bewoner: Klompenmaker/bakker Adrianus van Mierlo (1792-1868) woonde hier met zijn vrouw en drie kinderen. Hiervan zetten **Benedict** en zijn broer Johannes de bakkerij voort.

- *Dit pand van de familie van Mierlo-van Moorsel - B 11 - werd in 1938 gesloopt.*

B 10 35

Eigenaar: Winkelier Jan Croks verkocht huis, schuur en erf na 1840 aan Johannes Th. Hermans. Deze sloopte de boel en bouwde rond 1853 een nieuw huis. Het pand bleef in de familie tot 1900.

Bewoner: De uit Oss afkomstige goudsmid **Johannes Th. Hermans** (geboren 1816) bewoonde al in 1849 dit huis. Hij had daarvoor op nummer B 22 gewoond. Hermans was getrouwd met de Helmondse Joanna Maria Raymakers. Hij verliet Helmond in 1879 en verhuisde naar Halsteren.

B 9 37

Eigenaar: Ergens vóór 1849 kwam Wilhelmus van Hout in het bezit van dit pand. Hij kocht het van Amandus en Arnoldus Bots. Willem van Hout bracht een aantal verbeteringen aan en verkocht het pand in 1866 aan Johannes Ludovicus Leyten. Diens weduwe, Maria Swinkels, verkocht het huis in 1907 aan Wilhelm Schulte.

Bewoner: Willem van Hout, winkelier, bewoonde dit pand van vóór 1849 tot zijn overlijden in januari 1869. Hij werd zesenzeventig jaar oud. Amper een half jaar later overlijden zowel de nieuwe hoofdbewoner, Jan Leijten, als diens dochtertje van bijna drie jaar.

B 8 39

Eigenaar: Familie Wesselman van Helmond verkoopt in 1872 het huis, schuur, bakhuis en erf aan Johannes C. Pellemans.

Bewoner: Ongeveer in 1852 verhuisde bakker Anton Martin van dit pand naar het buurhuis en kwam **Johannes Cornelis Pellemans** hier wo-

- *Op nummer 37 (= B 9) zat schoenenbazaar Hercules van L. van Bokhoven. vlnr: naaister Johanna Klaassen, Toos, moeder en Piet van Bokhoven en Kees Roelen.*

nen. Pellemans was huisschilder, maar tegelijkertijd kamerbehangster, glazenmaker met vijf werklieden en winkelier. Hij was geboren in 1819.

B 7 43

Eigenaar: Familie Wesselman van Helmond, die het huis en erf verkoopt aan Henricus H. van Will. In 1874 bouwt deze achter het huis een tabaksfabriek.

Bewoner: Rond 1852 betrok het gezin van bakker Anton Martin en Christina Michielse dit pand. Beide ouders overleden in 1859, respectievelijk 1860. Hun zoon **Lambertus Johannes Martin** had lange tijd zijn banketbakkerszaak annex slijterij in dit pand. In 1872 verhuisde hij naar de Kerkstraat en vestigde Hein van Will

- *Vestraat B 5 tot B 19. De opname dateert van vóór 1884. In het huis met het hekje woonde Henricus C. Bogaers.*

hier zijn sigarenmakerij. Er werkten toen der-
tien mensen onder Van Will.

B 6 45/47 *Eigenaar:* Henricus Cornelis Bogaers, tot, 1904.

Bewoner: Tot 1874 woonde **Henricus Cornelis Bogaers** hier. Hij was medefirmant van Wessel-
man, Bogaers en Sanders. Zijn vrouw - Cathari-
na Maas - en hij hadden vier kinderen. Henri-
cus Bogaers was geboren in 1814 en overleed
op drieënnegentigjarige leeftijd in 1907.

Na het gezin Bogaers-Maas woonde het gezin
Carp-Henny enige jaren in dit pand (1874-
1877).

B 5 49/51 *Eigenaar:* Familie Wesselman van Helmond

Bewoner: In dit winkelhuis woonde Petrus
Antonius Bouwmans met zijn gezin. Volgens de
patentregisters was hij zowel winkelier als
kantoorbediende.

B 4 49/51 *Eigenaar:* Familie Wesselman van Helmond

Bewoner: Tot 1872 was dit het huisje van Pe-
tronella Martens met haar dochter. P. Martens
was dagloonster. **Carolus van de Loo**, een in
Vught geboren stucadoor, werd de volgende
hoofdbewoner. Hij was alleenstaand. In het
midden van de jaren '70 had hij twee knechten.

B 3 57a/b *Eigenaar:* Familie de Bruijn/Stefanus Leonar-
dus Aloysius de Bruijn.

Bewoner : **Stefanus Leonardus Aloysius de
Bruyn** (1832-1878). Hij was net als zijn vader
wijnhandelaar. Hij trouwde drie maanden na het

- *Joseph Leloup, de uitgever van deze prentbriefkaart, woonde in het lichte huis. Links daarvan zaten Magazijn De Duif en bakkerij v.d. Vliert. (foto uit 1905)*

- *Het pand dat met wijnranken is versierd is nummer B 3. Na het overlijden van Stefan de Bruijn werd het gebouw omgetoverd tot sociëteit gezelligheid.*

overlijden van zijn vader in 1856 met Regina Smits. Stefan de Bruijn overleed 9 maart 1878.

B 2 59 **Eigenaar:** Stefanus L.A. de Bruijn.

Bewoner : Maria Swinkels, moeder van Stefan de Bruijn. Ze leefde van 1791 tot 1873.

Kasteellaan

B 1 1 Eigenaar/bewoner kasteel: Familie Wesselman van Helmond.

Johannes Klink (= Sante Klink?) was jarenlang huisbediende van de familie Wesselman. Zeker van 1839 tot zijn huwelijk in 1850 woonde hij op het kasteel. Daarna verhuisde hij naar

nummer B 50 en vlak daarna naar B 48 in de Kampstraat. Johannes is de enige met de naam Klink, die in die periode in de Veestraat en naaste omgeving te vinden is. Na het overlijden van zijn vrouw in 1858 trok hij met zijn vijfjarig zoontje even in bij zijn schoonouders, waarna hij vertrok naar de Binderstraat.

Nabeschouwing

Het gedicht noemt de bewoners vrijwel helemaal in de volgorde waarin hun woningen stonden. De auteur was duidelijk bekend met de bewoners van weleer. De namen zijn veelal min of meer fonetisch gespeld en niet zoals de mensen bij de burgerlijke stand bekend waren.

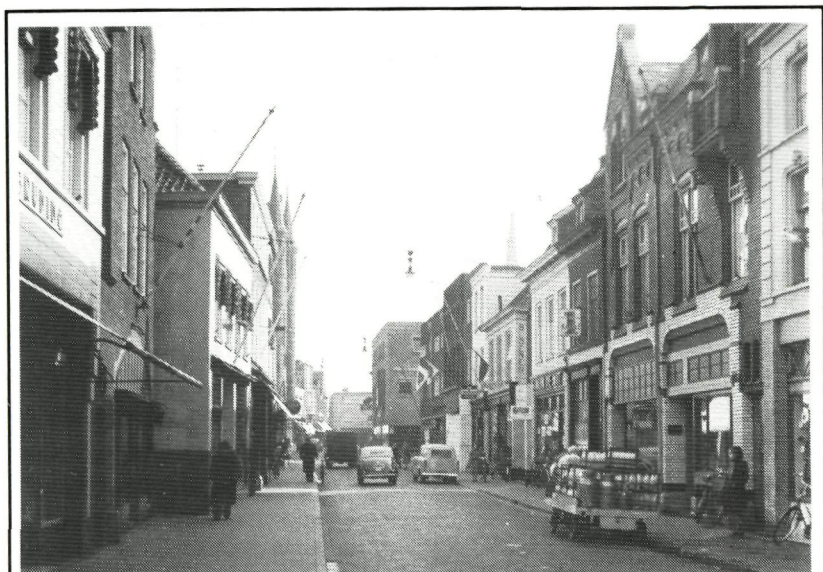
De meeste gegevens in het vers bleken te kloppen voor de periode van ongeveer 1865 tot 1872. Zo komen we Hein van Will en banketbakker Martin in de rondgang tegen op hun adressen van vóór 1872. Nadere precisering was mogelijk door de combinatie van de volgende twee vermeldingen:

- * Jacobus van Hout vestigt zich in januari 1869 in het pand, waar hij in het vers genoemd wordt
- * Ludovicus Cuijpers stierf diezelfde maand.

Daarmee kan geconcludeerd worden dat het vers de situatie in 1868/1869 het meest benadert.

Drie keer wordt duidelijk afgeweken van gegevens uit 1868/1869:

- * Johannes Klink woonde ver voor 1860 in de naaste omgeving van het begin van de Veestraat;
- * Nol Franssen kwam pas in 1872 in Veestraat wonen en is op de Markt 'neergezet';
- * Emile Steijns komt in 1870 in de Veestraat wonen maar aan de noordzijde. Pas in 1878 verhuist hij naar het pand B 12, waar hij in het vers is opgenomen;
- * Christof Helsper verhuist op 1 mei 1879 van de Kerkstraat naar de 'voorwoning' van Veestraat B 24.

- *Boven: Een overzicht met o.a. Simon de Wit, A. Niessen (bloemen), Labro (café) en Van Oorschot. Onder: Achterhuis van het pand B 3.*

Veel archiefstukken verwijzen naar adressen, van bouwvergunningen tot het bevolkingsregister en van belastinggegevens tot politiearchieven. Vooral stamboomonderzoekers missen de aansluiting van hun adresgegevens met de plattegrond van Helmond.

Het eerste struikelblok bij onderzoek naar de Helmondse woonsituatie in de negentiende eeuw is echter het gemis aan goede huisnummerkaarten. Dat betekent dat deze gegevens uit andere bronnen gereconstrueerd moeten worden, voordat duidelijk is wie waar woonde. Dit vraagt onderzoek in vooral het kadaster en de bevolkingsregisters. Onderzoek dat niet moeilijk is maar wel nauwkeurigheid vereist om de puzzel op te lossen.

In dit artikel vindt u het resultaat van een klein onderzoek naar de zuidzijde van de Veestraat. Elke donderdagavond zijn enkele leden van de heemkundekring Helmond - Peelland actief in het gemeentearchief aan de Molenstraat. Op dit moment hebben zij de Zuid-Koninginnewal onder handen. Als zij de nodige versterking zouden krijgen, kan van heel Helmond een overzicht van de huisnummers en bewoners in de vorige eeuw samengesteld worden. Wie belangstelling heeft om daaraan mee te werken, kan elke donderdag vanaf 20.00 uur terecht op het archief.

INHOUD HELMONDS HEEM 1994

In deze jaar-inhoud zijn de artikelen die in 1994 verschenen opgenomen, gealfabetiseerd op naam van de schrijvers.

M. van Asseldonk	LICHT OP PEELLANDS VERLEDEN; <i>Het graafschap Rode en de cijnskring Peelland</i>	
	Inleiding	7
	Politieke geschiedenis van het graafschap Rode	9
	Grondgebied van het graafschap Rode	20
	De invoering van de grondcijnsen op nieuwe uitgften van gronden	36
	Cijnsen, parochies, heren en gemeenten	63
	Het gebruik van cijnsboeken	79
	samenvatting	92
	noten	104
	literatuur	124
Jac. Heeren †	De hoendervangers van Bruheze	154
J. van der Heijden	Stabilisering en opbouw na annexatie en roerig begin	267
P. Koolen	Een vechtpartij, een lijk en een brand uit jaloezie	163
G. van Neerven	Stichting en groei van het missiehuis Christus Koning	191
J. Senders	Het landschap van Brouwhuis en Rijpelberg	137
P. van Stiphout	Brouwhuis' ontwikkeling tot een hechte kern	201

A. Tol	Leven naast de dood; <i>enkele aspecten van de bewoning van het Mierlo-Houtse dekzand-plateau gedurende de ijzer- en romeinse tijd</i>	287
S. Vonk	Bruheze, Brouhees, Brouwis en Brouwhuis	134
S. Vonk	Eigenaren en gebruikers van onroerend goed onder Bakels Brouwhuis	171
S. Vonk & J. van der Heijden	Ons kent ons in de Veestraat	319

HELMONDS HEEM

1994 nummer 4

twintigste jaargang

REDACTIONEEL 285

LEVEN NAAST DE DOOD;

*enkele aspecten van de bewoning van het
mierlo-houtse dekzandplateau gedurende
de ijzer- en romeinse tijd*

ADRIE TOL 287

ONS KENT ONS IN DE VEESTRAAT

JEROEN VAN DER HEIJDEN EN SANNE VONK . . 319

JAAR-INHOUD 1994 361

Een uitgave van de Heemkundekring Helmond-Peelland
